

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

**TIEŠUMA UN MUTISKUMA PRINCIPA
IEROBEŽOŠANAS IESPĒJAS KRIMINĀLPROCESA
IZTIESĀŠANAS STADIJĀ**

BAKALaura DARBS

Autors: *Mārcis Mičulis*

Studenta apliecības Nr.: mm11274

Darba vadītājs: vieslektors Dipl.iur. *Jānis Maizītis*

RĪGA 2016

ANOTĀCIJA

Šajā bakalaura darbā pētīta tiešuma un mutiskuma principa vieta Latvijas kriminālprocesā, šī principa ierobežojumi, to iemesli, kā arī iespējas šo principu ierobežot vēl vairāk, lai nodrošinātu citu kriminālprocesa un cilvēktiesību principu ievērošanu. Vērtēta esošo un iespējamo ierobežojumu pieļaujamība kontekstā ar citu Eiropas valstu tiesībām un Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi.

Darba pirmajā nodaļā ir pētīta tiešuma un mutiskuma vēsturiskā attīstība Latvijas kriminālprocesā un ietekme, ko tā ir atstājusi uz pašreizējo tiesisko regulējumu. Otrajā nodaļā apskatīts regulējums Kriminālprocesa likumā, kā arī grozījumi kas tajā ir veikti kopš spēkā stāšanās un vērtēta šo grozījumu iezīmētā tendence tiešuma un mutiskuma ierobežošanā. Trešajā nodaļā autors ir sniedzis priekšlikumus turpmākai tiešuma un mutiskuma principa ierobežošanai.

Atslēgvārdi: tiešums, mutiskums, saprātīgs termiņš, cilvēktiesības.

ANNOTATION

In this bachelor thesis author has researched the principle of directness and orality in Latvian criminal process, derogations to this principle, reasons for these derogations and possibilities of further derogations to ensure compliance with other principles of criminal process and human rights. Derogations have been assessed in context of other European countries' laws and case law of European Court of Human Rights.

The first chapter contains research of historical development of directness and orality in Latvian criminal process and impact that it has had on current law. Second chapter contains research of Criminal process law and its amendments, and the tendencies of amendments regarding derogations to directness and orality. In the third chapter author proposes possible further derogations to principle of directness and orality.

Keywords: directness, orality, reasonable time, human rights.

SATURS

Ievads.....	4
1.Tiešuma un mutiskuma principa vēsturiskā attīstība Latvijas kriminālprocesā.....	6
1.1. Tiešuma un mutiskuma principa attīstība Latvijas kriminālprocesā līdz Otrajam pasaules karam.....	6
1.2. Tiešuma un mutiskuma princips padomju kriminālprocesā.....	8
1.3. Tiešuma un mutiskuma princips atjaunotās Latvijas kriminālprocesā līdz Kriminālprocesa likuma pieņemšanai.....	11
2.Tiešuma un mutiskuma princips un tā attīstības tendences kriminālprocesa likuma ietvaros.....	13
2.1. Kriminālprocesa likuma 449. pants – tiešuma un mutiskuma principa pamata regulējums.....	13
2.2. Tiešuma un mutiskuma ierobežojumi apelācijas instancē.....	16
2.3. Tiešuma un mutiskuma ierobežojumi attiecībā uz liecināšanu tiesā.....	20
3.Iespējamie papildinājumi Kriminālprocesa likumā attiecībā uz tiešuma un mutiskuma principa ierobežošanu.....	24
3.1. Iespējamie ierobežojumi rakstveida pierādījumu un dokumentu mutiskai pārbaudei tiesas sēdē.....	24
3.2. Iespējamie ierobežojumi attiecībā uz tiešumu un mutiskumu liecību sniegšanā atsevišķām liecinošo personu grupām.....	29
Kopsavilkums.....	35
Izmantotā literatūra un avoti.....	37

IEVADS

Kopš Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās tajā ietvertās normas, kas regulē tiešumu un mutiskumu ir vairākkārt grozītas, ieviešot arī būtiskas izmaiņas kriminālprocesuālo tiesību izpratnē un paplašinot iespējas šo principu ierobežot veidos, kas Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās vēl pavisam nesen nebūtu iedomājami. Tas mudināja autoru vērtēt šo grozījumu iemeslus, kā arī to, vai šie grozījumi kopumā nenorāda uz kādu skaidru virzienu, kādā attīstās tiešuma un mutiskuma principa tiesiskais regulējums, un kāda varētu būt šī principa tālākā attīstība. Paturot prātā, ka tiešums un mutiskums ir neatņemama kriminālprocesa iztiesāšanas sastāvdaļa, autors pētīja gadījumus, kuros no šī principa ir iespējams atkāpties, lai nodrošinātu citu kriminālprocesa un cilvēktiesību principu ievērošanu.

Bakalaura darba pirmajā nodaļā tiek apskatīta tiešuma un mutiskuma vēsturiskā attīstība, kas ir ietekmējusi pašreizējo principa izpratni. Šim nolūkam ir apskatīti gan Latvijas vēsturiskie kriminālprocesa regulējumi, gan arī atbilstošā laika kriminālprocesa tiesību teorētiķu darbi, lai noskaidrotu, kā vēsturiskā principa attīstība un izpratne ietekmē pašreizējās principa attīstības norises. Otrajā nodaļā pētīta Kriminālprocesa likuma attīstība attiecībā uz iztiesāšanas tiešumu un mutiskumu ar mērķi novērtēt šī principa tiesiskās izpratnes attīstības tendences, kas varētu norādīt tālāko attīstības virzienu principa regulējumam. Šim nolūkam ir apskatīti Kriminālprocesa likuma grozījumi attiecībā uz tiešumu un mutiskumu, kā arī vērtēta to būtība un izdarīšanas iemesli, vērtējot kriminālprocesuālo tiesību attīstību raksturojošus politiskus dokumentus. Vērtētas ir arī citu Eiropas valstu kriminālprocesuālās normas, lai novērtētu Latvijas regulējuma iederību Eiropas valstu tiesību saimē, kā arī apskatīti Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi, kas iezīmē robežas, kādās tiešuma un mutiskuma princips ir ierobežojams un kādos gadījumos to būtu nepieciešams darīt. Šādi novērtēta gan pašreizējā regulējuma pieļaujamība, gan arī robežas, kurās varētu turpināt tiešuma un mutiskuma principa ierobežojumu attīstību, uz kuru autors ir norādījis darba trešajā nodaļā.

Darba mērķis ir noskaidrot, vai Kriminālprocesa likumā paredzētie ierobežojumi tiešuma un mutiskuma principam ir pieļaujami un vai šī principa piemērošana var aizskart kādus citus kriminālprocesuālos principus, kā arī vērtēt vai principa attīstības tendences norāda uz iespējamu tālāku ierobežojumu ieviešanu un vai šādi ierobežojumi būtu atbilstoši starptautiskām normām par tiesībām uz taisnīgu tiesu, kā arī kādu labumu Latvijas kriminālprocesam varētu nest tiešuma un mutiskuma principa tālāka ierobežošana.

Šajā darbā autors ir pētījis tiešuma un mutiskuma ierobežojumus kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā, kas notiek vispārējā kārtībā. Procesa vienkāršotās formas vai iztiesāšana

bez pierādījumu pārbaudes Kriminālprocesa likuma 499. panta izpratnē ietver dažādus tiešuma un mutiskuma ierobežojumus, bet to pilnvērtīgai izpētei būtu jāvelta atsevišķs pētījums.

Darba veidošanā izmantota salīdzināšanas metode, vērtējot Latvijas kriminālprocesa tiesību normu līdzību ar citu Eiropas valstu tiesībām, kā arī Latvijas tiesībās ietvertās tiešuma un mutiskuma principa izpratnes atbilstība Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos paustajām atziņām. Izmantota arī sistēmiskās analīzes metode, pētot, kā tiešuma un mutiskuma princips iekļaujas Kriminālprocesa likumā, kādā mērā tas aizskar citus kriminālprocesa principus un kā tiešuma un mutiskuma ierobežojumi varētu palīdzēt īstenot noteiktus Kriminālprocesa likumā ietvertus principus. Pielietota arī vēsturiskā pētniecības metode apskatot vēsturiskos kriminālprocesuālos regulējumus Latvijā, to vērtējumu attiecīgā laika teorētiskajā literatūrā, kā arī šo vēsturisko normu un to teorētiskās izpratnes ietekme uz mūsdienu tiesību normām. Pētīti ir Latvijas un ārvalstu tiesību normatīvie akti, dažādu vēsturisko periodu juridiskā literatūra latviešu valodā, kā arī ārvalstu teorētiskā literatūra. Pētniecībā izmantoti arī periodiskie izdevumi tiesību zinātnes jomā. Apskatīta arī Latvijas tiesu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse.

1. TIEŠUMA UN MUTISKUMA PRINCIPA VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ

Lai saprastu, kādēļ Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās izpratne par tiešuma un mutiskuma principu, kā arī to regulējošās tiesību normas ir tādas, kādas tās ir šobrīd, ir būtiski saprast, kāds ir vēsturiskais fons, uz kura pašreizējais regulējums ir balstījies, tādēļ šajā nodaļā ir apskatīta tiešuma un mutiskuma principa attīstība no Latvijas kriminālprocesuālajām tiesībām pirms padomju okupācijas līdz Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās brīdim.

1.1. Tiešuma un mutiskuma principa attīstība Latvijas kriminālprocesā līdz Otrajam pasaules karam

Tiešuma un mutiskuma princips kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā parādās ar buržuāziskās kriminālprocesuālās tiesību sistēmas uzplaukumu 18. un 19. gadsimta mijā pēcrevolūcijas Francijā, kur notika pāreja no inkvizīcijas procesa uz jaukto procesa formu.¹ Inkvizīcijas procesa raksturīgās iezīmes ir valsts monopols pierādījumu vākšanā un slēgta iztiesāšanas forma, kur tiesa pamatā balstās uz valsts institūciju (vai paša tiesneša) savāktu informāciju pirmstiesas procesā, ko vērtē pamatā rakstveida procesā.² Pārejot uz jaukto procesu daļēji tika pārņemta anglosakšu tiesību sistēmai raksturīgā sacīkstes procesa forma, kas attīstījusies no privātopsūdzībām un pamatā ir veidota kā sacīkstes starp absolūti vienlīdzīgām pusēm, kur tiesa ir tikai neitrāls novērotājs, kas uzklausa pušu sagatavotos argumentus un pierādījumus.³ Šajā procesa veidā tiešums un mutiskums ir īpaši svarīgs un faktiski ir procesa pamatā, jo tas ir vienīgais veids, kā tiesa var objektīvi uztvert un puses stādīt priekšā savus pierādījumus un argumentus. Līdz ar šo anglosakšu tiesību sistēmai raksturīgā sacīkstes procesa iezīmju pārņemšanu arī iezīmējas tiešuma un mutiskuma principa nostiprināšana kontinentālajā tiesību sistēmā un tā pieņemšana par būtisku un negrozāmu procesa sastāvdaļu. Šī darba kontekstā, jāņem vērā, ka, tāpat kā pašu tiešuma un mutiskuma principu, kontinentālās Eiropas tiesību sistēma no anglosakšu tiesību sistēmas pārņēma arī šī principa fundamentālo dabu kriminālprocesuālo tiesību ietvaros, tomēr kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā pamatā saglabājās citāda iztiesāšanas forma, kurā joprojām ļoti būtiska vieta

¹ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. Grāmata. Rīga: RaKa, 2000, 56., 150 lpp

² Hodgson J. French Criminal Justice. A comparative Account of the Investigation and Prosecution of Crime in France. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2005, p. 21.-26.

³ Ibid. p. 26. -28.

bija valsts apsūdzībai un valsts iestāžu veiktai pirmstiesas izmeklēšanai, savukārt mazāk kategoriska bija sacīkstes forma, tādēļ kontinentālās Eiropas un tāpat arī Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās ir mazāk iekšēju pretrunu tiešuma un mutiskuma principa ierobežošanai par spīti tā šķietami kategoriskajai dabai.

Jaunizveidotajā Latvijas Republikā 20. gadsimta sākumā kriminālprocesuālās tiesības balstījās cariskās Krievijas 1864. gada „Kriminālās tiesvedības nolikumā”.⁴ Šis nolikums balstījās iepriekš minētajā Francijas „jauktajā” sistēmā un tiešuma un mutiskuma princips attiecīgi redzams arī pirmskara Latvijas Kriminālprocesa likumā, piemēram, tā 106. pants nosaka „Miertiesnesis iztiesā lietas mutiski un atklāti, ievērodams 666. un 667. panta nosacījumus”⁵ un 141. pants nosaka „Puses noklausījies un visus lietā esošos pierādījumus apsvēris, miertiesnesis izšķir jautājumu par tiesājamā vainību vai nevainību pēc savas iekšējās pārliecības, kas dibināta uz visu pie lietas iztiesāšanas atklātu apstākļu kopības, un, lietā likumus piemērodams, pieturas pie 16. Un 17. panta nosacījumiem”.⁶

Šī principa ievērošanas nozīmīgumu raksturo arī tā laika Senāta paskaidrojumi šī principa piemērošanai, kuros cita starpā teikts, ka „[...] atsaucoties savā spriedumā kā uz apsūdzētā vainības pierādījumu liecinieku iepriekšējā izmeklēšanā nodotām liecībām, vai uz cietušā vīra paskaidrojumiem, kurus tas devis savā miertiesnesim iesniegtā sūdzībā, vai uz cietušās personas un liecinieku liecībām, kuras tie devuši policijas izziņā, tiesa liek sava sprieduma pamatā materiālus, kas tiesas izmeklēšanā palikuši nepārbaudīti, līdz ar ko tā pielaiž Kriminālproc. lik. 141.p. noteikumu pārkāpumu. Tāpat tiesa pie sprieduma taisīšanas nedrīkst ņemt vērā liecinieku liecības, kuras nodotas kādā citā lietā, vai vispār ienest spriedumā tādus apstākļus, kas nav bijuši par tiesas izmeklēšanas priekšmetu”⁷

Acīm redzami no šādas Senāta atziņas izriet, ka tiešuma un mutiskuma principa ievērošana bija ļoti būtiska taisnīga un likumīga kriminālprocesuālā noregulējuma sastāvdaļa, kuras neievērošana ir nozīmīgs procesuālās kārtības pārkāpums. Tas parāda, ka šajā laikā pastāvēja diezgan kategorisks skatījums uz nepieciešamību iztiesāšanā ievērot tiešumu un mutiskumu un atkāpes faktiski netika pieļautas. Laikā līdz 1940. gadam princips Latvijas tiesībās palika visai nemainīgs, un vienīgie tajā paredzētie ierobežojumi bija uz tiesas sēdi neieradušos liecinieku rakstveida liecību nolasīšana, ja to neierašanās iemesli bija „nāves,

⁴ Rusanovs E. Latvijas kriminālprocesa doktrīnas avotu meklējumos. Jurista Vārds, 2015. 6. janvāris, nr. 01. (853)

⁵ Kamradziuss F. Kriminālprocesa likumi pēc 1926. gada izdevuma, ar vēlākiem pārgrozījumiem un papildinājumiem, izsludinātiem līdz 1934. gada 15. februārim, un Senāta paskaidrojumiem, kas doti laikmetā no 1919. gada līdz 1934. g. 15. februārim. Neoficiāls izdevums, 1934, 29 lpp.

⁶ Turpat 36 lpp

⁷ Turpat 37. lpp.

slimības, pilnīgas nespēcības vai tāla aizceļojuma dēļ”.⁸ 1939. gadā šos ierobežojumus regulējošais 676. pants precizēts, norādot, ka nolasāmas ir arī pirmstiesas procesā sniegtās liecības vai pašrocīgi rakstītas vai parakstītas liecības. Kopumā tomēr redzams, ka šajā laikā kriminālprocesuālajā regulējumā tiešums un mutiskums ir regulēts visai stingri un atkāpes no šī principa gandrīz nav paredzētas, kas visticamāk ir saistīts ar mazāk attīstītu cilvēktiesību sistēmu, kas attiecīgi nepieprasa principa ierobežošanu, citu tiesību labā, kā tas ir mūsdienās.

1.2. Tiešuma un mutiskuma princips padomju kriminālprocesā

Padomju kriminālprocesuālajam regulējumam ir ļoti būtiska loma Latvijas kriminālprocesa attīstībā, tostarp arī tiešuma un mutiskuma principa izpratnē un piemērošanā. Tikai pirms nedaudz vairāk kā desmit gadiem Latvija pilnībā atteicās no padomju kriminālprocesuālā regulējuma, tātad padomju tiesību izpratne par tiešumu un mutiskumu bija noteicoša Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās vēl ilgu laiku pēc neatkarības atgūšanas. Turklāt šobrīd gandrīz visi tiesību teorētiķi un praktiķi, kas veido kriminālprocesa izpratni un strādā pie tā attīstības, ir apguvuši un veidojuši viedokli par kriminālprocesuālajām tiesībām vēl spēkā esot šim vecajam padomju regulējumam, kas noteikti atstāj vismaz daļēju iespaidu uz kriminālprocesa, ieskaitot tiešuma un mutiskuma principu, attīstību.

Līdz ar Latvijas okupāciju un padomju tiesību ienākšanu Latvijā tiek precīzi formulēts tiešuma un mutiskuma princips tieši ar šādu nosaukumu. 1949. gadā izdotā M. Strogoviča kriminālprocesa mācību grāmatā teikts: „Procesa mutiskums un tiešums nesaraucjami saistīti savā starpā, un šos jēdzienus var norobežot tikai nosacīti. Procesa mutiskums nozīmē, ka visus lietas apstākļus tiesa un puses apspriež tiesas sēdē mutiski, ka puses dod savus mutiskos paskaidrojumus tiesai, liecinieki dod liecības mutiski, rakstiskos dokumentus nolasa. Procesa tiešums nozīmē, ka tiesa pamato savu spriedumu uz pierādījumiem, ko tiesneši uztvēruši tieši, tiesneši personīgi uzklausu lietā piedalošās personas – apsūdzētos, lieciniekus un lietpratējus, bet neaprobežojas ar viņu liecību rakstisku atstāstījumu, ko fiksējušas citas personas. [...] Mutiskums un tiešums ir ļoti svarīgi padomju kriminālprocesa principi: tie noder par iedarbīgu līdzekli pareiza sprieduma taisīšanai.”⁹

Šāds ļoti precīzi noteikts visai dogmatisks skatījums uz tiešuma un mutiskuma principa ievērošanu, kas ir atbilstošs padomju tiesību pozitīvismam, saglabājās arī turpmākā padomju

⁸ Kamradziuss F. Kriminālprocesa likumi pēc 1926. gada izdevuma, ar vēlākiem pārgrozījumiem un papildinājumiem, izsludinātiem līdz 1934. gada 15. februārim, un Senāta paskaidrojumiem, kas doti laikmetā no 1919. gada līdz 1934. g. 15. februārim. Neoficiāls izdevums, 1934, 135. lpp.

⁹ Strogovičs M.S. Kriminalprocess. Mācības grāmata juridiskiem institūtiem un fakultātēm. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949, 76. lpp.

kriminālprocesuālo tiesību attīstībā. Tā 1958. gadā pieņemto „PSR Savienības un savienoto republiku kriminālprocesa pamatu” 37. pants un, tam identiskā redakcijā, 1961. gadā pieņemtā „Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa” 242. pants noteica: „Izskatot ietu, pirmās instances tiesai lietas apstākļi jāizmeklē tieši: jānopratina tiesājamie, cietušie, liecinieki, jānoklausās ekspertu atzinumi, jāapskata lietiskie pierādījumi, jānolasa protokoli un citi dokumenti. Tiesas sēde katrā lietā notiek nepārtraukti, izņemot laiku, kas paredzēts atpūtai. Tiem pašiem tiesnešiem nav atļauts izskatīt citas lietas, iekams uzsāktās lietas izskatīšana nav pabeigta.”¹⁰

Padomju tiesību literatūrā atrodamie viedokļi par šī principa piemērošanu ir ļoti kategoriski. Attiecībā uz iztiesāšanas tiešumu ir norādīts, ka gan tiesnešiem, gan tiesas sēdes dalībniekiem visi pierādījumi ir jāuztver tieši no pirmavotiem – visas liecinošās personas jāuzklausā tiesas sēdē, ka arī tiesas sēdē ir nolāsāmi visi rakstveida pierādījumi, un, ja apjoms un ķermeniskās īpašības to atļauj, arī lietiskie pierādījumi ir apskatāmi tiesas sēdē. Turklāt šī pierādījumu pārbaude ir veicama klātesot ne tikai tiesai, bet arī visiem tiesas sēdes dalībniekiem.¹¹ Arī iztiesāšanas tiešuma neievērošanas sekas ir ļoti stingras – ja tiesa pamatojusi spriedumu uz pierādījumiem, kas nav pārbaudīti tiesas sēdē, ievērojot tiešuma principu, šāds pārkāpums ir pamats sprieduma atcelšanai.¹²

Attiecībā uz liecinošo personu tiešu uzklauššanu tiesas sēdēs Arturs Liede kā pamatu šādai nepieciešamībai norāda, ka tiesnešiem ir jābūt iespējai uzklaušīt un vērot liecinošo personu klātienē, jo, tikai dzirdot personas liecību un redzot izturēšanos tās laikā, kā arī pārbaudot šīs liecības „jautājumu krustugunīs”, ir iespējams novērtēt pierādījuma avota ticamību un iegūto ziņu nozīmību.¹³

Par iztiesāšana mutiskumu ir norādīts, ka tas ir obligāts veids, kādā notiek iztiesāšana, aptverot ne tikai procesa dalībnieku jautājumus, atbildes un pierādījumu novērtēšanu, bet arī lūgumus, iesniegumus un jebkāda cita veida procesuālo tiesību vai pienākumu īstenošanu, neatkarīgi no tā, vai tie ir dokumentēti rakstveidā.¹⁴ Iztiesāšanas absolūtās mutveida formas nozīmīgums tiek pamatots ar trīs būtiskiem iemesliem. Pirmkārt, mutiskums padomju tiesību izpratnē ir nepieciešams tiešuma īstenošanai, jo tikai tādā veidā ir iespējama tieša dalībnieku sazināšanās sēdes laikā un tieša pierādījumu pārbaude. Otrkārt, mutiskums sekmē iztiesāšanas

¹⁰ Latvijas padomju sociālistiskās republikas kriminālprocesa kodekss. Rīga: Avots, 1985, 157., 321. lpp.

¹¹ Autoru kolektīvs B. Azāna vispārīgā redakcijā. Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1986, 362-363 lpp.

¹² Turpat. 362. lpp.

¹³ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1980, 77. lpp.

¹⁴ Turpat.

ātrumu.¹⁵ Treškārt, tiek norādīts uz mutiskumu kā garantiju audzinošai un profilaktiskai iedarbībai uz sabiedrību kopumā, dodot iespēju visām atklātā procesā klātesošām personām tieši uzklaut visas procesa norises.¹⁶ Šeit gan jānorāda, ka no minētajiem argumentiem tikai pirmais – mutiskums kā efektīvs veids tiešai saziņai un pierādījumu pārbaudei tiesas sēdes laikā – ir aktuāls arī mūsdienās. Turpmākajās darba nodaļās ir plašāk apskatīta mutiskuma ietekme uz procesa ātrumu, un diezgan skaidri redzams, ka tā ietekme ir gluži pretēja, savukārt apgalvojumam, ka mutiskumam jākalpo kā sabiedrību audzinošam līdzeklim, ir galvenokārt padomju tiesībām raksturīga deklaratīva nozīme.

„Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa” 242. pants sevī ietver ne tikai tiešumu un mutiskumu, bet arī iztiesāšanas nepārtrauktību. Ņemot vērā iztiesāšanas nepārtrauktības ciešo saistību ar tiešumu un mutiskumu, tā faktiski netiek no tiem nodalīta, un padomju kriminālprocesuālo tiesību teorijā nepārtrauktība tiek uztverta kā vienota principa būtiska sastāvdaļa.¹⁷ Padomju tiesībās tiek runāts par iztiesāšanas tiešuma, mutiskuma un nepārtrauktības principu kā vienotu veselumu. Nepārtrauktība izpaudās kā tiesas sēdes nepārtraukta norise no atklāšanas līdz sprieduma pasludināšanai (protams, paredzot pārtraukumus) un aizliegums tiešiem vienlaicīgi skatīt vairākas lietas, vai piedalīties arī citas civillietas vai administratīvās lietas skatīšanā pirms tiesvedības pabeigšanas uzsāktajā lietā.¹⁸ Latvijas kriminālprocesuālo tiesību attīstībā pēc neatkarības atgūšanas iztiesāšanas nepārtrauktība ir lielā mērā zaudējusi savu nozīmi un nekā netiek saistīta ar tiešumu un mutiskumu. Šāda padomju kriminālprocesuālā principa dekonstrukcija norāda uz to, ka šī principa izpratne padomju tiesībās nav atbilstoša un pielāgojama mūsdienu tiesību sistēmām.

Padomju tiesību zinātnieki norāda, ka vienīgās atkāpes no tiešuma un mutiskuma principu ievērošanas ir iespējamās tad, ja absolūta pieturēšanās pie šiem principiem radītu nepārvaramus šķēršļus iztiesāšanai.¹⁹ Saskaņā ar LPSR Kriminālprocesa kodeksa 279. pantu (attiecībā uz tiesājamo) un 285. pantu (attiecībā uz cietušo un liecinieku) šādas atkāpes no principa piemērošanas paredzētas atsevišķos gadījumos, kad tiesājamā, cietušo vai liecinieku liecības atļauts nolasīt tiesas sēdē (tātad neīstenojot tiešumu) pie specifiskiem, likumā precīzi uzskaitītiem apstākļiem. Kaut arī padomju tiesību literatūrā tas nav minēts kā ierobežojums iztiesāšanas tiešumam un mutiskumam, jāmin būtu arī LPSR Kriminālprocesa kodeksa 284.

¹⁵ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1980, 77. lpp.

¹⁶ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Sevišķā daļa. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne, 1973, 139. lpp.

¹⁷ Turpat. 138. lpp.

¹⁸ Autoru kolektīvs B. Azāna vispārīgā redakcijā. Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1986, 363 lpp.

¹⁹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1980, 76. lpp.

pants par nepilngadīgo liecinieku nopratināšanu. Tajā minēts, ka, ja to prasa patiesības noskaidrošana, ir iespējama nepilngadīgā liecības sniegšana tiesājamā prombūtnē. Tiesību literatūrā ir skaidrots, ka šāds noteikums izņēmuma gadījumos var būt vajadzīgs objektīvās patiesības noskaidrošanai, ja tiesājamais varētu ietekmēt nepilngadīgā liecību.²⁰ Šajā gadījumā redzams zināms iztiesāšanas tiešuma ierobežojums, jo tiesājamam nav iespējas tieši uztvert un novērtēt liecinieka sniegto liecību. Kā redzams, padomju kriminālprocesuālajās tiesībās iespējamie ierobežojumi tiešumam un mutiskumam ir uzskatāmi par absolūtu izņēmumu, ko var piemērot tikai tad, ja bez tiem, procesa norise nav iespējama, tomēr jāņem vērā, ka šis regulējums ir daļa no sistēmas, kurā, piemēram, personas tiesības uz iztiesāšanu sapratīgā termiņā vai privātās dzīves neaizskaramību realitātē bija visai maznozīmīgas, kas nozīmē, ka arī ierobežot kādus kriminālprocesa principus nebija īpašas vajadzības.

Lai arī padomju kriminālprocesa regulējošajās normās un tās skaidrojošajā tiesību literatūrā ir vērojama ļoti kategoriska attieksme pret iztiesāšanas tiešuma un mutiskuma imperatīvo raksturu, nevajadzētu uzskatīt, ka tas pilnīgi un korekti ataino faktisko šo principu nozīmi taisnīguma garantēšanā padomju kriminālprocesā. Padomju kriminālprocesuālajām tiesībām bieži bija deklaratīvs raksturs²¹ un jāņem vērā arī, ka, tāpat kā visās sabiedriskajās norisēs, arī tiesas spriešanā šajā laikā būtiska loma bija Komunistiskajai partijai, un, it īpaši atsevišķu kategoriju lietās (piemēram, pret disidentiem), faktiskā lemšana par tiesvedības iznākumu notika partijas sanāksmēs, nevis tiesas sēžu zālē.²² Tātad pēc būtības tiešuma un mutiskuma ievērošana iztiesāšanā ne vienmēr bija taisnīguma garantis, bet gana bieži tā bija tikai fiktīva darbība represīvas sistēmas tēla spodrināšanai, kad patiesais lietas iznākums jau bija izlemts. Protams, šāda nosacītība principu praktiskā piemērošanā, kas ir pretēja tiesiskumam un taisnīgumam, liek visai kritiski vērtēt arī, vai šādas sistēmas radīts tiesiskais regulējums būtu pārņemams jaunas tiesiskas valsts likumdošanā bez būtiskiem grozījumiem ne tikai tiesību normās, bet arī šī principa izpratnē.

1.3. Tiešuma un mutiskuma princips atjaunotās Latvijas kriminālprocesā līdz Kriminālprocesa likuma pieņemšanai

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijā kā kriminālprocesuālais regulējums saglabājās 1961. gadā pieņemtais Latvijas PSR Kriminālprocesa kodekss, kas tika pārsaukts par Latvijas

²⁰ Autoru kolektīvs B. Azāna vispārīgā redakcijā. Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1986, 427. lpp.

²¹ Skrastiņš J. Par mūsdienīgu kriminālprocesi Latvijā. Jurista Vārds, 2001. 20. marts, nr. 08. (201)

²² Autoru kolektīvs D. A. Lēbera redakcijā. Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 412. lpp.

Kriminālprocesa kodeksu, kas bija spēkā līdz pat 2005. gadam, kad stājās spēkā Kriminālprocesa likums. Attiecībā uz tiešumu un mutiskumu Latvijas Kriminālprocesa kodeksā bija visai mazas izmaiņas salīdzinājumā ar padomju regulējumu. 242. pants, kas ir galvenā tiešumu un mutiskumu regulējošā norma kodeksā, saglabājās faktiski tāds pats, kāds tas bija LPSR Kriminālprocesa kodeksā, un būtiskas izmaiņas piedzīvoja vien 2002. gadā, tomēr tās attiecās tikai uz iztiesāšanas nepārtrauktību, nevis tiešumu un mutiskumu.²³ Tas parāda, ka ilgu laiku arī neatkarīgajā Latvijā turpināja dominēt tiešuma un mutiskuma izpratne, kas bija raksturīga padomju tiesībām, nevis modernai demokrātijai atbilstošai tiesību sistēmai.

Tāpat gandrīz nemainīti palika arī kodeksa panti, kuros noteikti ierobežojumi tiešumam un mutiskumam. 285. pants, kas nosaka gadījumus, kad nolasāmas cietušā vai liecinieka liecības, tika papildināts ar noteikumiem, kas ļauj nolasīt 14 gadus nenasniegušu cietušo liecības vai tādu 14 gadu nenasniegušu liecinieku liecības, par kuriem speciālists psihologs uzskata, ka liecību sniegšana tiesā var kaitēt viņu psihei. Tas pats attiecas uz nepilngadīgo, kas ir cietis no vardarbības, ko izdarījusi persona, no kuras tas ir atkarīgs, vai seksuālās izmantošanas. Attiecībā uz šīm pašām personām ir izdarīti arī grozījumi 284. pantā, kas nosaka iespēju tās noprotināt, izmantojot tehniskos līdzekļus, un nosaka, ka pirms šo personu noprotināšanas tiesai jāuzklausā speciālista psihologa vai eksperta viedoklis par to, vai šīs personas var piedalīties un tikt noprotinātas tiesas sēdē.²⁴

Lai arī saturiski diezgan nelieli, šie grozījumi iezīmē būtisku tendenci kriminālprocesuālo tiesību attīstībā – tie ietver izpratni par to, ka noteiktām personu grupām (šajos grozījumos mazgadīgajiem un nepilngadīgajiem) ir jāparedz iespējas neveikt noteiktas procesuālas darbības, kas, lai arī aizskar iztiesāšanas tiešumu un mutiskumu, ir svarīgi, lai pasargātu šīs personas no iespējami psihiski traumatiskas pieredzes. Tas atspoguļo izpratni, ka noteiktos gadījumos personu garīgās labklājības aizsardzība ir svarīgāka par kriminālprocesuālās formas ievērošanu.

Šajā nodaļā apskatītā Latvijas kriminālprocesuālā regulējuma attīstība no Kriminālprocesa likuma pirms Otrā pasaules kara un padomju okupācijas līdz neatkarības atgūšanai un tiešuma un mutiskuma principam Latvijas Kriminālprocesa kodeksā, parāda, kā šis princips Latvijā attīstījies, kā arī parāda, kādēļ daļai mūsdienu kriminālprocesa teorētiķu un praktiķu varētu būt visai rezervēta attieksme pret principa ierobežošanu, ņemot vērā, ka pašreizējie kriminālprocesuālo tiesību izpratnes un politikas veidotāji ir apguvuši kriminālprocesa

²³ Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/64352-grozijumi-latvijas-kriminalprocesa-kodeksa> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

²⁴ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

tiesības vēl spēkā esot vecajam regulējumam un tā izpratnei. Tāpat jāņem vērā, ka ilgu laiku Latvijā spēkā bija padomju tiesību sistēmas radīts kriminālprocesuālais regulējums, kas savas formas dēļ pēc būtības neļāva organiski iekļaut tajā ierobežojumus tiešuma un mutiskuma principam un reālas pārmaiņas šī principa izpratnē kļuva patiesi iespējamās tikai pēc jauna kriminālprocesuālā regulējuma ieviešanas, kaut arī, kā redzams nākamajā šī darba nodaļā, visticamāk vēl dziļi iesakņojušās agrākās izpratnes dēļ arī Kriminālprocesa likumā tiešuma un mutiskuma principa attīstība noris ļoti lēni un pakāpeniski un tajā vēl ir iespējami uzlabojumi.

2. TIEŠUMA UN MUTISKUMA PRINCIPS UN TĀ ATTĪSTĪBAS TENDENCES KRIMINĀLPROCESA LIKUMA IETVAROS

Ar Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanos 2005. gadā Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās sākās nosacīti jauns laikmets. Ņemot vērā, ka Latvijas Kriminālprocesa kodekss bija neatkarīgās Latvijas tiesībās pārņemts padomju tiesību akts (vēl 1961. gadā pieņemtais Latvijas PSR Kriminālprocesa kodekss), kas bija piedzīvojis relatīvi nelielas izmaiņas, jaunais Kriminālprocesa likums iezīmēja vismaz daļēju kriminālprocesuālo tiesību atbrīvošanos no padomju mantojuma. Šis likums ir gana inovatīvs, salīdzinot ar iepriekšējo kriminālprocesuālo regulējumu, arī attiecībā uz tiešuma un mutiskuma principu kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā, turklāt tas ir tiesiskais regulējums, kas ir spēkā esošs un aktuāls šobrīd, tādēļ šī nodaļa ir veltīta Kriminālprocesa likuma normām, kas regulē tiešuma un mutiskuma principa piemērošanu un ierobežošanu, šo normu attīstības tendencēm un pieļaujamībai.

2.1. Kriminālprocesa likuma 449. pants – tiešuma un mutiskuma principa pamata regulējums

Kriminālprocesa likuma 449. pants šobrīd noteic: „(1) Pirmās instances tiesa tieši pārbauda pierādījumus lietā. (2) Tiesas sēdē personas sniedz liecības mutvārdos. (3) Rakstveida pierādījumus un citus dokumentus, kas attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, tiesas sēdē nolasa vai atskaņo pilnībā vai daļēji, izņemot gadījumus, kad persona, kura īsteno aizstāvību, prokurors un cietušais vai viņa pārstāvis piekrīt, ka šo pierādījumu nolasīšana vai atskaņošana nav nepieciešama. Lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai norādītos rakstveida pierādījumus un dokumentus pārbauda tiesas sēdē tikai tad, ja persona, kura īsteno aizstāvību, prokurors un cietušais vai viņa pārstāvis pieteicis šādu lūgumu. (4) Ja lūgums ir

pamatots, tiesa lemj par lietisko pierādījumu apskati. (5) Pierādījumu pārbaude lietas iztiesāšanas laikā var nenotikt tikai šajā likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā.»²⁵

Kriminālprocesa likuma 449. panta sākotnējais regulējums no Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 242. pantā noteiktā iztiesāšanas tiešuma un mutiskuma atšķiras ar dažām, bet ļoti būtiskām iezīmēm. Pirmkārt, par spīti agrākajam uzskatam, ka tiešums un mutiskums ir tik cieši saistīti ar iztiesāšanas nepārtrauktību, ka tie ir uzskatāmi par vienotu principu²⁶, Kriminālprocesa likumā iztiesāšanas nepārtrauktība tādā izpratnē, kā tā bija ietverta Latvijas Kriminālprocesa kodeksā, vairāk neparādās. Otrkārt, jau Kriminālprocesa likuma 449. panta sākotnējā redakcijā bija ietverts būtisks tiešuma un mutiskuma ierobežojums – pieļāvums nenolasīt vai neatskaņot rakstveida pierādījumus un dokumentus, ja tam piekrīt persona, kura īsteno aizstāvību, prokurors un cietušais vai viņa pārstāvis. Ņemot vērā gadu desmitiem ilgušo tiešuma un mutiskuma principa šķietamo neaizskaramību (izņemot retos iepriekšējā nodaļā minētos izņēmumus), šāds pieļāvums atkāpties no šī principa ir vērtējams kā ļoti būtisks solis uzskatu maiņā attiecībā uz tā piemērošanas absolūto raksturu. Treškārt, ar Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanos tika noteikts arī, ka tiesa apskata lietiskos pierādījumus tad, ja tas ir prasīts pamatotā lūgumā, kas arī ir uzskatams par vērā ņemamu soli prom no padomju kriminālprocesa iedibinātās kārtības, ka lietiskie pierādījumi ir novērtējami tiesā visos gadījumos, kad apstākļi to pieļauj.

Iztiesāšanas tiešuma un mutiskuma pamatus nosakošā panta būtiskākie grozījumi notika 2012. gadā.²⁷ Ar šiem grozījumiem 449. pants tika papildināts ar noteikumu, ka lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai norādītos rakstveida pierādījumus un dokumentus pārbauda tiesas sēdē tikai tad, ja persona, kura īsteno aizstāvību, prokurors un cietušais, vai viņa pārstāvis pieteicis šādu lūgumu.²⁸ Ar šiem pašiem grozījumiem mainīta arī Kriminālprocesa likuma 512. panta redakcija, nosakot, ka tiesa var pamatot spriedumu arī ar rakstveida pierādījumiem un dokumentiem, kuri norādīti lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai. Šie 449. un 512. pantu grozījumi kopā norāda uz ievērojamu attieksmes maiņu attiecībā uz tiešuma un mutiskuma kategorisko dabu. Uzskats, ka tiesas sēdē ir pārbaudāmi pilnīgi visi pierādījumi, kas tiek likti sprieduma pamatā neatkarīgi no tā, vai tie ir iepriekš pētīti pirmstiesas procesā, valdīja gan padomju kriminālprocesa izpratnē, gan arī vēl pēc Latvijas

²⁵ Kriminālprocesa likums: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820#p449&pd=1> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

²⁶ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Sevišķā daļa. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne, 1973, 138. lpp.

²⁷ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/249047-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

²⁸ Kriminālprocesa likums: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820#p449&pd=1> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

neatkarības atgūšanas,²⁹ un līdz minētajiem grozījumiem saskaņā ar likumu šādu viedokli atbalstīja arī Augstākā Tiesa, kuras judikatūrā bija nostiprināts aizliegums atkāpties no pienākuma pārbaudīt tiesas sēdē pilnīgi visus pierādījumus, kas izmantoti sprieduma taisīšanā.³⁰ Viedoklis, ka par pierādījumiem ir atzīstams tikai tas, kas ir izskanējis tiesas sēdē vēl joprojām, ir raksturīgs daudzu valstu kriminālprocesiem, piemēram, anglosakšu tiesību sistēmai piederīgajām valstīm³¹, Krievijai³², Norvēģijai³³ u.c. Tomēr, lai arī šim konservatīvajam uzskatam ir daudz atbalstītāju, Latvijas likumdevēja izvēlētais ceļš daļēji ierobežot pierādījumu pārbaudes tiešumu un mutiskumu tiesas sēdē nav unikāls, piemēram, Šveices Kriminālprocesa kodeksa 350. pants arī paredz iespēju tiesai kā pierādījumus vērtēt ne tikai tiesā izskanējušās ziņas par faktiem, bet arī pirmstiesas procesā apkopotos materiālus.³⁴ Tāpat šis lēmums nekā nav pretējs starptautiski pieņemtajiem obligātajiem standartiem tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanai. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse attiecībā uz Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantu (par tiesībām uz taisnīgu tiesu)³⁵ saistībā ar pierādījumiem, norāda, ka kritēriji pierādījumu atzīšanai par pieņemamiem un izmantojamiem ir pašu dalībvalstu ziņā.³⁶ Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka pamats mutiskuma ievērošanai iztiesāšanā galvenokārt ir iespēja pusēm mutiski apspriest pierādījumus un izteikt par tiem savu viedokli un vērtējumus. Ja pusēm šāda iespēja ir, bet tās nav apstrīdējušas pierādījumus, vai nav prasījušas to apspriešanu, valstīm ir tiesības procesuālās ekonomijas vai citu apsvērumu dēļ ierobežot mutiskumu.³⁷ Tātad, lai arī ar šiem grozījumiem ir ieviesti būtiski tiešuma un mutiskuma ierobežojumi, virziens, kādā ar tiem attīstās Kriminālprocesa likums, nav nekas jauns Eiropas kriminālprocesuālajās tiesībās.

²⁹ Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: RaKa, 2000, 262. lpp.

³⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 9. jūnija lēmums lietā SKK-198. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminalprocesa-likums/#42> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

³¹ Delmas-Marty M., Spencer J.R. European Criminal Procedures. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 21.

³² Criminal – procedural code of the Russian Federation. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

³³ The Criminal Procedure Act of Norway. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

³⁴ Swiss criminal procedure code. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

³⁵ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Starptautisks līgums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

³⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10862/84 Schenk v. Switzerland, para. 45. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57572#{"itemid":\["001-57572"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57572#{) [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 73053/01 Jussila v. Finland, para. 41. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78135#{"itemid":\["001-78135"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78135#{) [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

Šiem grozījumiem, kas paplašina iespējas ierobežot tiešumu un mutiskumu kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā, kā arī to iezīmētajai tendencei ierobežot šo principu, lai uzlabotu spējas iztiesāt krimināllietas saprātīgā termiņā, ir būtiska nozīme šī darba pēdējā nodaļā ietvertā ierosinājuma principa tālākai ierobežošanai pamatošanā. Fakts, ka starptautiskas tiesību normas (Eiropas Cilvēktiesību tiesas interpretācijā) neuzliek pienākumu obligāti pārbaudīt visus pierādījumus tiesas sēdē, kā arī tas, ka Latvija šo iespēju jau ir daļēji ietvērusi savā tiesiskajā regulējumā, nozīmē, ka šāda veida tiešuma un mutiskuma ierobežošana ir atbilstoša Latvijas un Eiropas tiesību sistēmai un procesuālās ekonomijas mērķu sasniegšanai, Latvija šo ierobežojumu varētu attīstīt tālāk, nepārkāpjot saistošas starptautiskas tiesību normas.

Pēdējās izmaiņas Kriminālprocesa likuma 449. pantā tika ieviestas ar 2014. gada grozījumiem, kuri paredz, ka rakstveida pierādījumi un dokumenti nolasāmi pilnībā vai daļēji tikai tādā mērā, kā tie attiecas uz pierādīšanas priekšmetu.³⁸ Šie grozījumi pieņemti, lai ierobežotu tādu pierādījumu nolasīšanu tiesas sēdē, kuriem pēcāk nav un nevar būt nozīme lietas izspriešanā un kuru nolasīšanu puses izmanto procesa vilcināšanai.³⁹ Sākotnējais deputāta Andreja Judina ierosinājums paredzēja iekļaut pantā noteikumu, ka rakstveida pierādījumi vai citi dokumenti ir nolasāmi tikai pēc motivēta lūguma, tomēr pēc Saeimas Juridiskās komisijas sēdē pieaicināto tiesību speciālistu iebildumiem, šī plānotā redakcija tika mainīta uz pašreiz likumā iekļauto. Komisijas sēdē, piemēram, tiesnesis Juris Stukāns paudis viedokli, ka A. Judina piedāvātie grozījumi ir nekorekti un nav ieviešami, jo tiesnesis var pamatot spriedumu tikai ar tiesas sēdē pārbaudītiem pierādījumiem.⁴⁰ Šim apgalvojumam autors nevar piekrist, ņemot vērā iepriekš apskatītās Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses atziņas, kā arī vērtējot iztiesāšanas saprātīgā termiņa būtisko nozīmi. Šis jautājums ir tuvāk apskatīts nākamajā nodaļā, kontekstā ar iespējām paplašināt tiešuma un mutiskuma principa ierobežojumus.

2.2. Tiešuma un mutiskuma ierobežojumi apelācijas instancē

Ar Kriminālprocesa likumu Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās parādās arī līdz šim nebijusi procesuālā forma – rakstveida process apelācijas instancē. Šādas procesuālās formas

³⁸ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/269816-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

³⁹ Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas sēdes protokols Nr. 294. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/webComisCat?OpenView&restrictToCategory=11|Juridisk%C4%81%20komisija&count=1000> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁴⁰ Turpat.

izvēles pieļaujamība tika iekļauta likumā ar 2009. gada grozījumiem, kas nosaka, ka 559. panta ceturtajā daļā norādītajos gadījumos tiesai ir iespējas apelācijas instancē lietas skatīt rakstveida procesā.⁴¹ Līdz šo grozījumu pieņemšanai Latvijas kriminālprocesuālo tiesību izpratnē vispārpieņemts uzskats bija, ka tiešuma un mutiskuma princips pilnā mērā attiecas gan uz pirmās instances tiesu, gan apelācijas instances tiesu.⁴²

Lietas iztiesāšana apelācijas instancē rakstveida procesā ir būtisks tiešuma un mutiskuma principa ierobežojums, jo personai nav iespējas klātienē piedalīties tiesas sēdē un mutiski piedalīties pierādījumu apspriešanā. Tomēr arī šis ierobežojums ir atbilstošs starptautiski noteiktajiem principiem par tiesībām uz taisnīgu tiesu. To, ka tiesības būt klāt tiesa sēdē un tiesības uz mutvārdu procesu nav absolūtas, apstiprina arī Augstākās tiesas judikatūra – Senāta Krimināllietu departaments ir norādījis, ka iztiesāšanas tiešums un mutiskums ir ierobežojams, lai aizsargātu citus taisnīgas tiesas spriešanas principus, piemēram, iztiesāšanu saprātīgā termiņā.⁴³ Senāts arī norāda, ka šāds regulējums ir atbilstošs Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē paustajām atziņām. Eiropas Cilvēktiesību tiesas skaidrojumā par Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. panta piemērošanu kriminālprocesā ir noteikts, ka iztiesāšanai apelācijas instancē piemērojamā forma ir atkarīga no nacionālajām tiesībām un šajā instancē tiešumam un mutiskumam ir ievērojami mazāka nozīme kā pirmās instances tiesā, tādēļ rakstveida forma tajā ir pieļaujama.⁴⁴ Lietas izskatīšana apelācijas instances tiesā rakstveida procesā veiksmīgi darbojas arī citās kontinentālās Eiropas valstīs, un šādu kārtību nosaka, piemēram, Šveices kriminālprocesa kodeksa 406. pants⁴⁵, Igaunijas kriminālprocesa kodeksa 335. panta 1.² daļa⁴⁶ un Norvēģijas Kriminālprocesa likuma 333. pants.⁴⁷

Rakstveida procesuālās formas apelācijas instancē nozīme un ieviešanas mērķis ir skaidri norādīts „Tiesu iekārtas pamatnostādņēs 2009.-2015. gadam” - rakstveida procesa mērķis ir

⁴¹ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/190010-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁴² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 11. novembra lēmums lietā SKK-480. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2011. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 302. lpp.

⁴³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 10. maija lēmums lietā SKK-132. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminalprocesa-likums/#42> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁴⁴ Guide on Article 6: Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2014, p. 29. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁴⁵ Swiss criminal procedure code. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁴⁶ Code of criminal procedure of Estonia. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁴⁷ The Criminal Procedure Act of Norway. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

ātrāka un efektīvāka lietu izskatīšana un valsts budžeta līdzekļu ekonomija.⁴⁸ Uzskats, ka rakstveida formai apelācijas instancē ir būtiska loma iztiesāšanas ilguma samazināšanā un attiecīgi saprātīgu termiņu ievērošanā izriet arī no Latvijas valdības ziņojumiem Eiropas Padomei saistībā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos konstatēto pārkāpumu novēršanu. Piemēram, attiecībā uz lietu *Jurijs Dmitrijevs v. Latvia*, kurā Eiropas Cilvēktiesību tiesa bija konstatējusi Latvijas pārkāpumus tiesībās uz lietas iztiesāšanu saprātīgā termiņā⁴⁹, valdības ziņojumā kā pasākums nesamērīga iztiesāšanas ilguma samazināšanai specifiski minēta gan rakstveida apelācijas formas ieviešana 2009. gadā, gan to lietu kategoriju paplašināšana, kuras ir iespējams skatīt šādā formā.⁵⁰ Līdzīgas atziņas paustas arī citos Latvijas valdības ziņojumos Eiropas Padomei, piemēram, par lietām *Estrih v. Latvia*, *Čistjakov v. Latvia*, *Sorokins and Sorokina v. Latvia u.c.*⁵¹ Šajos ziņojumos paustās atziņas norāda, ka Latvijas gadījumā iztiesāšana apelācijas instancē rakstveida procesā kā ierobežojums tiešuma un mutiskuma principam ir nozīmīga, lai nodrošinātu tiesības uz taisnīgu tiesu saistībā ar cita Kriminālprocesa likumā un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijā nostiprināta princips – iztiesāšanas saprātīgā termiņā – ievērošanu.

Vērtējot tiešuma un mutiskuma principa piemērošanu lietas iztiesāšanā apelācijas instancē, ir apskatāms vēl viens šī principa ierobežojums. Kopš 2013. gada Kriminālprocesa likuma 561. pants par lietas iztiesāšanu apelācijas instances tiesas sēdē ir papildināts ar trešo daļu, kurā noteikts: „Pirmās instances tiesas sēdes protokolā norādītos rakstveida pierādījumus un dokumentus pārbauda tiesas sēdē tikai tad, ja persona, kura īsteno aizstāvību, prokurors un cietušais vai viņa pārstāvis pieteicis šādu lūgumu.”⁵² Tātad ar šiem grozījumiem apelācijas instances tiesa, ja izskata lietu mutvārdu procesā, var tiesas sēdē nepārbaudīt rakstveida pierādījumus un dokumentus, ko tiesas sēdē pārbaudījusi pirmās instances tiesa, ja vien lūgumu veikt šo pierādījumu pārbaudi nav izteikusi kāda no Kriminālprocesa likuma 561. panta trešajā daļā minētajām personām. Šāda atkāpe no tiešuma un mutiskuma principa Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās nebija iedomājama vēl salīdzinoši neseno, un pamatā valdīja uzskats, ka tiešuma un mutiskuma princips, kā tas ir raksturots likumā, attiecas gan uz

⁴⁸ Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādnes 2009.–2015. gadam: Ministru Kabineta 2009. gada 7. oktobra rīkojums. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3195> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁴⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 37467/04 *Jurijs Dmitrijevs v. Latvia*. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁵⁰ Action report of the Government of the Republic of Latvia on the execution of the judgment of the European Court of Human Rights in the case *Jurijs Dmitrijevs v. Latvia*. Pieejams: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804a9974> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁵¹ Action reports of the Government of the Republic of Latvia. Pieejami: <http://www.coe.int/en/web/execution/submissions-latvia> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁵² Kriminālprocesa likums: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820#p449&pd=1> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

pirmās instances tiesu, gan apelācijas instances tiesu.⁵³ Kriminālprocesa likuma 561. panta pirmā daļa nosaka: „[...] Lieta iztiesājama kārtībā, kāda noteikta krimināllietu iztiesāšanai pirmās instances tiesā, izņemot šajā nodaļā noteikto.”⁵⁴ Tas nozīmē, ka, līdz šis pants tika papildināts ar trešo daļu, rakstveida pierādījumu un dokumenti, kas vienreiz jau bija pārbaudīti pirmās instances tiesā, bija atkārtoti jāpārbauda pilnā apmērā un tādā pašā kārtībā arī apelācijas instances tiesā, kas, protams, paildzināja lietas iztiesāšanu un attiecīgi apdraudēja iespēju lietu iztiesāt saprātīgā termiņā. Kaut arī līdz šo grozījumu ieviešanai tiesu praksē notika mēģinājumi paātrināt lietu iztiesāšanu apelācijas instances tiesā, nepārbaudot pirmās instances tiesā pārbaudītos pierādījumus, Augstākās tiesas Senāts vairākkārt norādījis, ka, pat pusēm piekrītot nenolasīt šos pierādījumus, tie vēl joprojām ir pārbaudāmi tiesas sēdē, jo pierādījumu nenolasīšana saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 449. panta trešo daļu, attiecas tikai uz mutiskuma neievērošanu, bet tieša pierādījumu pārbaude tiesas sēdē tāpat ir nepieciešama (sk., piemēram, spriedumus SKK-330/2009⁵⁵ un SKK-J-170/2012⁵⁶).

Iemesls šādai krasai uzskatu maiņai attiecībā uz tiešumu un mutiskumu apelācijas instances tiesā, tāpat kā iepriekš aprakstītajai apelācijas rakstveida formai, ir iztiesāšanas nesamērīga ilguma novēršana. Uz kriminālprocesa efektivizēšanu kā grozījumu pamatu ziņojumā par tiesu iekārtas attīstības pamatnostādņu projektā iekļauto pasākumu īstenošanu norāda Tieslietu ministrija.⁵⁷ Arī no Latvijas valdības ziņojumiem Eiropas Padomei par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos lietās *Jurijs Dmitrijevs v. Latvia*⁵⁸ un *Sorokins and Sorokina v. Latvia*⁵⁹ konstatēto trūkumu novēršanu izriet, ka viens no īstenotajiem līdzekļiem

⁵³ Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesaālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: RaKa, 2000, 93. lpp.

⁵⁴ Kriminālprocesa likums: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820#p449&pd=1> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁵⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2009. gada 16. jūnija lēmums lietā SKK-330. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminalprocesa-likums/#42> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁵⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 26. aprīļa lēmums lietā SKK-J-170. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminalprocesa-likums/#42> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁵⁷ Informatīvs ziņojums par tiesu iekārtās attīstības pamatnostādņēm 2009-2015 iekļauto pasākumu īstenošanu. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3195> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁵⁸ Action report of the Government of the Republic of Latvia on the execution of the judgment of the European Court of Human Rights in the case *Jurijs Dmitrijevs v. Latvia*. Pieejams: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804a9974> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁵⁹ Action report of the Government of the Republic of Latvia on the execution of the judgment of the European Court of Human Rights in the case *Sorokins and Sorokina v. Latvia*. Pieejams: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168063d465> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

iztiesāšanas ilguma samazināšanai ir minētie 2013. gada grozījumi Kriminālprocesa likuma 561. pantā.

Līdzīgs regulējums pierādījumu pārbaudei apelācijas instances tiesā ir sastopams arī citu Eiropas valstu kriminālprocesa regulējošajās normās, piemēram, Krievijas Federācijas Kriminālprocesa kodeksa 389.13. pantā⁶⁰ kā arī Norvēģijas Kriminālprocesa likuma 331. pantā.⁶¹ Šāds tiešuma un mutiskuma principa ierobežojums ir arī atbilstošs Eiropas Cilvēktiesību tiesas nostādnei, ka attiecībā uz apelācijas instances tiesu nacionālo tiesību kompetencē ir ierobežot noteiktas apsūdzētā tiesības, tajā skaitā tiesības uz tiešu un mutisku pierādījumu pārbaudi, ja tas ir nepieciešams noteiktu procesuālās ekonomijas mērķu sasniegšanai,⁶² kas, kā iepriekš minēts, šajā gadījumā patiesi ir bijis Latvijas likumdevēja mērķis.

Arī šie Kriminālprocesa likuma grozījumi, tāpat kā iepriekš minētie ir vērsti uz iztiesāšanas ilguma samazināšanu, tādējādi iezīmējot ļoti skaidru tendenci Latvijas kriminālprocesa regulējumam virzīties uz ātrāku krimināllietu iztiesāšanu, kā vienu no būtiskākajiem mehānismiem šajā virzībā izmantojot tiešuma un mutiskuma ierobežojumus.

2.3. Tiešuma un mutiskuma ierobežojumi attiecībā uz liecināšanu tiesā

No apskatītajiem tiešuma un mutiskuma principa ierobežojumiem kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā visnenākais ir iespēja noteiktos apstākļos neuzklausīt liecinošo personu liecības tiesas sēdē mutiski, bet nolasīt vai noklausīties šo personu iepriekš sniegtās liecības. Kā jau apskatīts iepriekšējās nodaļās, šāds ierobežojums tika pieļauts gan Kriminālprocesa likumā pirms Otrā pasaules kara (676. pants)⁶³, gan Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksā (285. pants)⁶⁴, gan arī Latvijas Kriminālprocesa kodeksā (285. pants).⁶⁵ Šobrīd Kriminālprocesa likumā šo ierobežojumu regulē 501. pants, kurā noteikts: „Jebkuras personas

⁶⁰ Criminal – procedural code of the Russian Federation. Pieejams:

<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁶¹ The Criminal Procedure Act of Norway. Pieejams:

<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁶² Guide on Article 6: Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2014, p. 29. Pieejams:

http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁶³ Kamradziuss F. Kriminālprocesa likumi pēc 1926. gada izdevuma, ar vēlākiem pārgrozījumiem un papildinājumiem, izsludinātiem līdz 1934. gada 15. februārim, un Senāta paskaidrojumiem, kas doti laikmetā no 1919. gada līdz 1934. g. 15. februārim. Neoficiāls izdevums, 1934, 135. lpp.

⁶⁴ Latvijas padomju sociālistiskās republikas kriminālprocesa kodekss. Rīga: Avots, 1985, 157., 183. lpp.

⁶⁵ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

konkrētajā kriminālprocesā agrāk sniegtu liecību var nolasīt vai atskaņot tiesā, ja: 1) ir svarīgas pretrunas starp šīm liecībām un tām, kas dotas tiesā; 2) liecības sniedzējs ir aizmirsis kādus lietas apstākļus; 3) liecības sniedzējs nav klāt tiesas sēdē tāda iemesla dēļ, kas izslēdz iespēju ierasties tiesā; 4) liecības sniedzējs izvairās no ierašanās tiesā vai atsakās liecināt; 5) tiesa piekrīt psihologa norādījumam, ka 14 gadus nenasniegusi persona vai nepilngadīgais cietušais nevar tikt nopratināts tiesas sēdē vai nopratināts ar psihologa starpniecību. 6) liecību ir sniegusi persona, kurai bija tiesības neliecināt.”⁶⁶ Šajā pantā noteiktie izņēmuma gadījumi, kuros ir pieļaujama liecību nolasīšana, faktiski nav mainīti salīdzinot ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksu, klāt nākot tikai sestajam punktam par liecību, ko sniegusi persona, kurai bijušas tiesības neliecināt.

Šis ierobežojums, kaut arī šķietami ierobežo tieši mutiskumu, jo netiek sniegta mutiska liecība, patiesībā pamatā attiecas uz lietas iztiesāšanas tiešumu. Kā norādījis Mihails Strogovičs par gadījumiem, kad tiek nolasītas liecības: „Mutiskums būs arī šajā gadījumā, t.i. liecinieka liecība nolasīta mutiski un puses sakarā ar to ir devušas savus mutiskos paskaidrojumus. Bet tiešuma šeit nebūs, jo tiesa tos apstākļus, par kuriem liecinieks liecinājis, nav vis uztvērusi no paša liecinieka, tieši no viņa, bet ar nopratināšanas protokola starpniecību, ko rakstījis izmeklētājs, nopratinot šo liecinieku.”⁶⁷ Tātad liecību nolasīšana tiešuma un mutiskuma principu aizskar tikai daļēji, tomēr šis aizskārums ir gana būtisks, ņemot vērā to, ka tiešums un mutiskums pēc būtības ir cieši saistītas viena un tā paša principa daļas.⁶⁸

Regulējumi, kas noteiktos apstākļos ļauj nolasīt liecības, nevis uzklaut tās mutiski, sastopami kriminālprocesos visā Eiropā. Kriminālprocesa likumā iekļautie apstākļi, kas pieļauj šādu nolasīšanu, ir ļoti līdzīgi, piemēram, Norvēģijas Kriminālprocesa likuma 290., 296. un 300. pantā,⁶⁹ Krievijas Kriminālprocesa kodeksa 281. pantā⁷⁰ vai Vācijas Kriminālprocesa likuma 251. pantā⁷¹ noteiktajiem gadījumiem. Kopumā Eiropas valstīs ir tendence ar liecību nolasīšanu saistītajiem ierobežojumiem kļūt arvien vienveidīgākiem. Piemēram, Anglijā un Velsā (kurās tradicionāli liecību nolasīšana bija rets izņēmums), kā arī

⁶⁶ Kriminālprocesa likums: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820#p449&pd=1> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁶⁷ Strogovičs M.S. Kriminālprocess. Mācības grāmata juridiskiem institūtiem un fakultātēm. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949, 76. lpp.

⁶⁸ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Sevišķā daļa. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne, 1973, 138. lpp.

⁶⁹ The Criminal Procedure Act of Norway. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁷⁰ Criminal – procedural code of the Russian Federation. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁷¹ The German Code Of Criminal Procedure. StPO. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

Vācijā, pēc attiecīgi 2003. un 2004. gadā veiktiem grozījumiem, tika paplašināts to gadījumu loks, kas pieļauj liecību nolasīšanu tiesā.⁷² Savukārt valstīs, kur, sekojot tā sauktajai „franču tradīcijai”, bija raksturīgs ļoti plašs rakstveida liecību izmantojums, šādu liecību izmantojums tika padarīts par izņēmumiem, pakāpeniski ieviešot Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. panta trešās daļas noteikumus un ievērojot Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi.⁷³ Līdz ar to ir secināms, ka Latvijas kriminālprocesuālais regulējums attiecībā uz liecību nolasīšanu tiesā ir atbilstošs kopējai Eiropas valstu izpratnei un līdzīgs citu valstu normām šajā jomā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa praksē ir konstatējusi, ka, lai arī noteiktos gadījumos liecību nolasīšana ir pieļaujama, ir jāievēro zināmi priekšnoteikumi, lai katrā konkrētā šī ierobežojuma piemērošanas gadījumā netiktu pārkāpti Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. panta noteikumi. Šo priekšnoteikumu ievērošana ir būtiska, jo iespēja apsūdzētajam tieši uztvert liecinieka liecību un uzdot par to jautājumus ir svarīga tiesību uz aizstāvību sastāvdaļa.⁷⁴ Tiesas konstatētie divi galvenie noteikumi attiecībā uz liecību nolasīšanu ir sekojoši: pirmkārt, ir jābūt svarīgam, pamatotam iemeslam, kādēļ liecinieks nav ieradies vai nevar ierasties uz tiesas sēdi pats, otrkārt, ja tiesa balsta spriedumu tikai vai galvenokārt uz tādas personas liecībām, kas nav piedalījusies tiesas sēdē, tiesības uz aizstāvību var tikt aizskartas tādā mērā, kas nav savienojams ar konvencijas 6. pantu.⁷⁵

Attiecībā uz otro noteikumu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka sprieduma pamatošana tikai vai lielākoties ar liecībām, kas nav tieši uzklautas tiesas sēdē, kaut arī aizskar tiesības uz aizstāvību un ierobežo tiešuma un mutiskuma principu, ne visos gadījumos ir Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. panta pārkāpums. Būtiskākais šajos gadījumos ir nodrošināt citus veidus, kā apsūdzētais var apstrīdēt un apspriest konkrētos pierādījumus, ņemot vērā, ka viņam nav iespējas iztaujāt liecinieku.⁷⁶

Savukārt vērtējot noteikumu par to, ka lieciniekiem ir jābūt pamatotam iemeslam, kādēļ tie nevar piedalīties tiesas sēdē, Eiropas Cilvēktiesību tiesa praksē ir atrodams viedoklis, ka šis noteikums uzliek valsts iestādēm pienākumu pielietot visus iespējamus līdzekļus, lai lieciniekus, atgādātu uz tiesu, bet, ja iestādes to ir izdarījušas un liecinieku tiešām nav

⁷² Delmas-Marty M., Spencer J.R. *European Criminal Procedures*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. XV.

⁷³ *Ibid*, p. 47.

⁷⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 26101/07 *Hümmer v. Germany*, para. 38. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112280#{\"itemid\":\[\"001-112280\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112280#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁷⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 26766/05, 22228/06 *Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom*, para. 119. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-108072#{\"itemid\":\[\"001-108072\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-108072#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁷⁶ Turpat, para. 147.

iespējams atgādāt, tad šī liecinieka neesamība tiesas sēdē nevar būt pamats iztiesāšanas apturēšanai.⁷⁷

Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē nostiprināts arī viedoklis, ka, ja vien iespējams, ierobežojot Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. pantā noteiktās garantijas, jāizvēlas vismazāk ierobežojošais līdzeklis⁷⁸ un liecinieku mutisku liecību aizstāšanai ar rakstisku liecību nolasīšanu vai ierakstu atskaņošanu ir jābūt pēdējam līdzeklim, ja citu iespēju nacionālajai tiesai vairs nav.⁷⁹

Kriminālprocesa likuma 501. panta piektais punkts norāda uz gadījumiem, kad, pamatojoties uz psihologa norādi, ka 14 gadus nerasniegušas personas vai tāda nepilngadīgā, kas atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, cilvēku tirdzniecības vai noziedzīga nodarījuma pret tikumību vai dzimumneaizskaramību, psihei var kaitēt atkārtota tieša pratināšana, to var izdarīt tikai ar tiesas lēmumu. Šī norma Kriminālprocesa likumā ir vienīgā, kas paredz tiešuma un mutiskuma ierobežojumus liecinošās personas psihiskās labklājības dēļ. Autora ieskatā šī norma ir pārāk ierobežota attiecībā uz personu loku, kurām būtu jāvar izmantot tiešuma un mutiskuma ierobežojumus savu interešu nodrošināšanai saistībā ar liecināšanu tiesā, tādēļ plašāk tas ir apskatīts, pie ierosinājumiem nākamajā šī darba nodaļā.

Šajā nodaļā apskatītās Kriminālprocesa likuma normas, kas regulē tiešuma un mutiskuma principa piemērošanu un ierobežošanu kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā, un to attīstības novērtējums parāda, ka nedaudz vairāk nekā desmit gados kopš Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās tiešuma un mutiskuma principa tiesiskais regulējums ir ticis vairākkārt grozīts un šie grozījumi, kas ir vērsti uz jaunu principa ierobežojumu ieviešanu, norāda zīmīgu tendenci paplašināt iespējas šo principu ierobežot, lai nodrošinātu citu kriminālprocesa principu ievērošanu. Tāpat redzams, ka šādas tiešuma un mutiskuma principa attīstības tendences ir raksturīgas arī citām Eiropas valstīm un saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi tās ir pilnībā atbilstošas Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. panta regulējumam. Tāpat no šajā nodaļā apskatītajiem jautājumiem izriet, ka gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa, gan arī Latvijas valdība par būtisku nepieciešamību uzskata iztiesāšanas

⁷⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 47986/99 Gossa v. Poland, para. 55. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78870#{\"itemid\":\[\"001-78870\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78870#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁷⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93 Van Mechelen and Others v. The Netherlands, para. 58. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58030#{\"itemid\":\[\"001-58030\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58030#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁷⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 26766/05, 22228/06 Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom, para. 125. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-108072#{\"itemid\":\[\"001-108072\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-108072#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

ilguma samazināšanu un tiešuma un mutiskuma principa ierobežošana ir efektīvs līdzeklis, lai to sasniegtu.

3. IESPĒJAMIE PAPILDINĀJUMI KRIMINĀLPROCESA LIKUMĀ ATTIECĪBĀ UZ TIEŠUMA UN MUTISKUMA PRINCIPA IEROBEŽOŠANU

Iepriekšējā nodaļā aplūkotās Kriminālprocesa normu attīstības tendences attiecībā uz iztiesāšanas tiešumu un mutiskumu norāda, ka Latvijā ir attīstījusies izpratne par to, ka tiešuma un mutiskuma princips modernās kriminālprocesuālajās tiesībās nebūt nav tik neaizskarams un neierobežojams, kā tas tika postulēts padomju kriminālprocesā. Kriminālprocesa likumā ieviestie ierobežojumi attiecībā uz tiešuma un mutiskuma principu, kā arī citu Eiropas valstu prakse un Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņas par robežām, kādās ir iespējams šo principu ierobežot, autorā ir radījusi pārliecību, ka Kriminālprocesa likumā ir iespējams papildināt tiešumu un mutiskumu ierobežojošās normas, lai sasniegtu procesuālās ekonomijas un indivīda interešu aizsardzības mērķus.

3.1. Iespējamie ierobežojumi rakstveida pierādījumu un dokumentu mutiskai pārbaudei tiesas sēdē

Krimināllietas iztiesāšana saprātīgā laikā ir viens no nepieciešamākajiem noteikumiem efektīvā tiesu sistēmā; sabiedrība no tiesu sistēmas sagaida, ka tā aizsargās nevainīgos un cietušos un atbilstoši sodīs vainīgos gana ātrā laikā.⁸⁰ Prasības pēc iztiesāšanas ekonomijas pelna ievēribu kā fundamentālas un patstāvīgas garantijas, kas kriminālprocesā nodrošināmas indivīdam.⁸¹ Uz iztiesāšanas ātrumu, kā būtisku kriminālprocesa prasību norādīja tiesību speciālisti vēl pagājušā gadsimta divdesmitajos gados: „Bez šaubām, tiesai vajag būt ne tikai taisnai, bet arī ātrai, tā ir elementāri pareiza prasība, jo sodam ir nesalīdzināmi lielāka audzinoša un arī atbaidoša nozīme, ja tas uz vietas seko noziegumam.”⁸² Pavisam nesen – pagājušās dekādes sākumā – Jānis Skrastiņš norādījis uz saprātīgu un savlaicīgu termiņu būtisko lomu kriminālprocesā: „Visas procesuālās norises jāpakļauj procesa paātrināšanas

⁸⁰ Delmas-Marty M., Spencer J.R. *European Criminal Procedures*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 551.

⁸¹ Ibid. p. 569.

⁸² Alksnis V. Mūsu kriminālprocesi vajag vienkāršot. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1920.–1940. Rīga: TNA, 2003, 5. sēj., 1. lpp.

mērķim, ņemot vērā iepriekš minēto ārkārtīgi principiālo Eiropas Cilvēktiesību tiesas nostāju šajā jautājumā. Viss minētais nosaka nepieciešamību arī Latvijā savlaicīgumu un saprātīgus termiņus uzskatīt par centrālo jautājumu kriminālajā procesā.”⁸³

Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā kā kriminālprocesa pamatprincips ir noteiktas Kriminālprocesa 14. pantā.⁸⁴ Saprātīga termiņa ievērošana kā neatņemama kriminālprocesa daļa noteikta arī Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. panta pirmajā daļā⁸⁵ un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14. panta trešajā daļā.⁸⁶

Acīmredzami iztiesāšana saprātīgā termiņā ir ļoti būtisks un Latvijai saistošs noteikums. Uz to, ka šī problēma Latvijā ir aktuāla, norāda ne tikai vietējo teorētiku un praktiķu apgalvojumi, bet arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse, kas savos spriedumos vairākās lietās pret Latviju ir konstatējusi Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. panta pirmās daļas pārkāpumus attiecībā uz lietu iztiesāšanu nesamērīgos termiņos. Dažas no šīm lietām ir, piemēram, Jurijs Dmitrijevs pret Latviju⁸⁷, Sorokins un Sorokina pret Latviju,⁸⁸ Estriks pret Latviju,⁸⁹ Čistjakovs pret Latviju⁹⁰ un citas.

Tiesu iekārtas pamatnostādņēs 2009. – 2015. gadam norādīts, ka rakstveida procesa apelācijas instances tiesā mērķis ir ātrāka un efektīvāka lietu izskatīšana.⁹¹ Valdības ziņojumos Eiropas Padomei par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos konstatētajiem pārkāpumiem lietās Jurijs Dmitrijevs v. Latvia⁹², Estriks v. Latvia un Čistjakov v. Latvia, kā

⁸³ Skrastiņš J. Par mūsdienīgu kriminālprocesu Latvijā. Jurista Vārds, 2001. 20. marts, nr. 08. (201)

⁸⁴ Kriminālprocesa likums: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820#p449&pd=1> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁸⁵ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Starptautisks līgums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁸⁶ Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām: Starptautisks dokuments. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/705> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁸⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 37467/04 Jurijs Dmitrijevs v. Latvia. Pieejams: <https://tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spriedumi-un-lemumi> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁸⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 45476/04 Sorokins and Sorokina v. Latvia. Pieejams: <https://tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spriedumi-un-lemumi> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁸⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 73819/01 Estriks v. Latvia. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/5pants-tiesibas-uz-brivibu-un-drosibu/5panta-3punkts-apcietinajuma-ilgums/> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 67275/01 Čistjakovs v. Latvia. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/5pants-tiesibas-uz-brivibu-un-drosibu/5panta-3punkts-apcietinajuma-ilgums/> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁹¹ Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādnes 2009.–2015. gadam: Ministru Kabineta 2009. gada 7. oktobra rīkojums. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3195> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁹² Action report of the Government of the Republic of Latvia on the execution of the judgment of the European Court of Human Rights in the case Jurijs Dmitrijevs v. Latvia. Pieejams:

arī Sorokins and Sorokina v. Latvia⁹³ minēts, ka iztiesāšanas ilguma samazināšanai ieviesti tādi pasākumi kā rakstveida process apelācijas instances tiesā un iespēja nenolasīt lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai iekļautos materiālus, ja lietas dalībnieki to nelūdz. Visi šie pasākumi ir saistīti ar tiešuma un mutiskuma ierobežošanu, un no tā izriet, ka valdības ieskatā lietas iztiesāšanu sapratīgā termiņā būtiski kavē tiešuma un mutiskuma ievērošana. Arī iepriekšējā nodaļā apskatītie grozījumi Kriminālprocesa likumā attiecībā uz tiešuma un mutiskuma principu regulējošām normām skaidri norāda uz tendenci šo principu arvien vairāk ierobežot un kontekstā ar valdības un Tieslietu ministrijas paskaidrojumiem ir skaidrs, ka šī tendence ir vērsta uz lietu iztiesāšanas ilguma samazināšanu.

Apstākļos, kad, kā iepriekš konstatēts, Latvijas kriminālprocesam noteikti ir jāvirzās uz saprātīgu termiņu ievērošanu, autors uzskata, ka Kriminālprocesa likuma 449. pantā būtu jāparedz, ka rakstveida pierādījumus un dokumentus tiesas sēdē pārbauda tikai tad, ja persona, kura īsteno aizstāvību, prokurors un cietušais vai viņa pārstāvis pieteicis šādu lūgumu, tāpat kā tas ir ar rakstveida pierādījumiem un dokumentiem, kas ir norādīti lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai.

Kā redzams no Latvijas Republikas Saeimas Juridiskās komisijas 2014. gada 30. septembra sēdes protokola,⁹⁴ līdzīgu priekšlikumu bija izteicis Saeimas deputāts Andrejs Judins, taču šis priekšlikums likumā netika ieviests. Viņa priekšlikumā bija ietverta Kriminālprocesa likuma 449. panta redakcija, kas noteiktu, ka rakstveida pierādījumus un dokumentus nolasa tikai pēc lieta dalībnieku motivēta lūguma. Šajā sēdes protokolā arī redzams, ka A. Judina viedoklim oponē tiesnesis Juris Stukāns, kurš norāda, ka tiesnesis var pamatot spriedumu tikai uz tiesas sēdē pārbaudītiem pierādījumiem. Šādam viedoklim nevar piekrist, jo, kā norādīts iepriekšējā nodaļā, no Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses izriet, ka tiešums un mutiskums attiecībā uz spriedumā izmantojamiem pierādījumiem ir piemērojams tādā mērā, lai pusēm būtu iespēja šos pierādījumus apstrīdēt vai prasīt tos apspriest,⁹⁵ un attiecīgi tiešumu un mutiskumu tiesas sēdē valstis var ierobežot procesuālās ekonomijas

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804a9974> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁹³ Action reports of the Government of the Republic of Latvia. Pieejami:

<http://www.coe.int/en/web/execution/submissions-latvia> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

⁹⁴ Latvijas Republikas Saeimas Juridiskās komisijas 2014. gada 30. septembra sēdes protokols.

Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/D363389A33316778C2257D5E004C54C4?OpenDocument&prevCat=11|Juridisk%C4%81%20komisija> [aplūkots 2016. gada 7. maijā]

⁹⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 73053/01 Jussila v. Finland, para. 41. Pieejams:

[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78135#{\"itemid\":\[\"001-78135\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78135#{\) [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

interesēs.⁹⁶ Šobrīd jau pastāvošā situācija, ka tiesā bez lietas dalībnieku lūguma nav jāpārbauda rakstveida pierādījumi un dokumenti, kas iekļauti lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai, pēc būtības ir analogiska autora rosinātajam papildinājumam likumā. Arī šajā gadījumā tiesnesis, taisot spriedumu, var izmantot pierādījumus, kas nav pārbaudīti tiesas sēdē, un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. panta normu ievērošanai pietiek ar to, ka pusēm ir iespēja lūgt tiesai sēdē pārbaudīt šos pierādījumus. Atšķirība starp autora rosināto tiešuma un mutiskuma ierobežojumu un jau pastāvošo ir visai formāla. Paredzot Kriminālprocesa likuma 451. pantā, ka noteiktie lietas dalībnieki nevis „drīkst” iepazīties ar materiāliem, kas papildus pievienoti krimināllietai pēc tās saņemšanas tiesā, bet šie materiāli pusēm ir obligāti izsniedzami, tāpat kā lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesā iekļautie, atšķirība tiktu likvidēta pavisam – dalībniekiem būtu nodrošināta iespēja ar pierādījumiem iepazīties un būtu arī iespēja lūgt apspriest tos pierādījumus, kuru apspriešanu tie uzskatītu par vēlamu.

No iepriekš minētā secināms, ka autora rosinātās izmaiņas nav pretējas Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijai, kā arī pēc būtības neaizskar tiešuma un mutiskuma principu vairāk nekā jau esošais regulējums attiecībā uz rakstveida pierādījumiem un dokumentiem, kas ir norādīti lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai. Turklāt šāds regulējums būtu loģisks turpinājums līdzšinējām Kriminālprocesa likuma attīstības tendencēm, kas tiecas ierobežot tiešumu un mutiskumu, lai panāktu lietu izskatīšanu saprātīgākos termiņos. Ņemot vērā, ka minētās autora piedāvātās izmaiņas faktiski neierobežo tiešumu un mutiskumu lielākā mērā, kā tas šobrīd jau ir izdarīts, ļaujot nepārbaudīt pierādījumus, kas iekļauti lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai, kā arī atzīstot, ka tiešuma un mutiskuma ierobežošana ir izmantojama, lai uzlabotu iespējas krimināllietu iztiesāt saprātīgā termiņā, tālāka tiešuma un mutiskuma principa ierobežošana būtu pilnīgi attaisnota.

Autora izvirzītais priekšlikums tiešuma un mutiskuma ierobežošanai, nepārbaudot tiesas sēdē rakstveida pierādījumus un dokumentus, varētu radīt nosacītu iztiesāšanas atklātuma principa aizskārumu. Teorētiskajā literatūrā ir minēts, ka „[atklātums] nozīmē, ka tiesās lietas tiek izskatītas atklāti, respektīvi, tās ir brīvi pieejamas ikvienai personai. [...] Procesa atklātums dod iespēju pārliecināties par tiesas spriešanas tiesīgumu un pamatotību, līdz ar to stiprinot tiesas autoritāti un veidojot pareizu priekšstatu par to.”⁹⁷ Attiecīgi noteiktu pierādījumu

⁹⁶ Guide on Article 6: Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2014, 29. lpp. Pieejams:

http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

⁹⁷ Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: RaKa, 2000, 90. lpp.

nepārbaudīšana mutiski tiesas sēdē zināmā mērā samazina sabiedrības iespējas novērtēt tiesas spriešanas „tiesīgumu un pamatotību”, jo tā nevar novērtēt visus pierādījumus, ko tiesa varētu izmantot spriedumā. Tomēr, kā jau iepriekš konstatēts, iztiesāšana var būt tiesiska un taisnīga arī mutiski nepārbaudot visus pierādījumus tiesa sēdē un sabiedrības tiesības uz atklātumu ir ievērotas arī, ja tā redz, ka lietas dalībniekiem ir nodrošinātas tiesības apspriest pierādījumus pēc to izvēles, un var šo apspriešanu novērot. Turklāt jāņem vērā, ka līdz šim ieviestie tiešuma un mutiskuma ierobežojumi tikpat lielā mērā ierobežo arī iztiesāšanas atklātumu, kā tas ir gadījumos ar lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai iekļautajiem pierādījumiem vai rakstveida procesu apelācijas instances tiesā.

Varētu tikt vērtēts arī šāda ierobežojuma iespaids uz sacīkstes principa ievērošanu, jo, salīdzinot ar pašreizējo regulējumu, nosacīti samazinās lietas dalībnieku iespēja pie jebkura pierādījuma nolasīšanas vai atskaņošanas izteikt savu viedokli; ieviešot autora ierosināto ierobežojumu, dalībniekiem pašiem būtu jāiepazīstas ar pierādījumiem un jāizvērtē, kurus no tiem, tie vēlas apspriest tiesas sēdē. Tomēr arī šajā gadījumā jānorāda uz iepriekš minētajiem argumentiem, jo arī attiecībā uz sacīkstes principa ievērošanu Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka tā ievērošanai pietiek ar iespēju lietas dalībniekiem apspriest pierādījumus pēc savas izvēles, arī nepārbaudot visus pierādījumus tiesas sēdē tieši un mutiski.

Autora ieskatā minētā tiešuma un mutiskuma principa ierobežojuma ieviešana kopumā veicinātu arī koncentrācijas principa ievērošanu. Šis princips nosaka, ka krimināllietas iztiesāšanai jānotiek pēc iespējas īsākā laikā un ar pēc iespējas mazāku tiesas sēžu skaitu.⁹⁸ Tas nodrošina, ka tiesnešu apziņā izveidojas visaptveroša aina attiecībā uz pierādījumiem, un to neietekmē starp tiesas sēdēm pagājušā laika ietekme uz atmiņu.⁹⁹ Kaut arī pamatā šis princips attiecas uz laika saīsināšanu starp tiesas sēdēm, jāņem vērā arī, ka ilgstoša pierādījumu nolasīšana vairākās tiesas sēdēs pēc kārtas, viennozīmīgi atstāj iespaidu uz to, cik precīzi tiesnesis atceras pirmajās nolasīšanas reizēs apskatītos pierādījumus kontekstā ar tiem pierādījumiem, kas nolasīti pēc vairāk tiesas sēdēm. Neapšaubāmi visaptverošāka aina attiecībā uz pierādījumiem un lietas dalībnieku attieksmi pret tiem tiesnesim izveidotos, iepazīstoties ar pierādījumiem personīgi un apspriežot tos pierādījumus, kurus puses vēlas apspriest, lai paustu par tiem kādu konkrētu viedokli.

Lai autora rosinātās izmaiņas Kriminālprocesa likuma 449. pantā nodrošinātu lietas dalībniekiem līdzvērtīgu tiesību līmeni, kā tas ir pie pašreizējā regulējuma, Kriminālprocesa

⁹⁸ Bohlander M. Principles of German Criminal Procedure. Oxford: Hart publishing, 2012, p. 30.–32.

⁹⁹ Strada-Rozenberga K. Iztiesāšanas nepārtrauktība kā krimināllietu iztiesāšanas vispārīgs noteikums – pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Grām.: Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 401. lpp.

likuma 451. pantā būtu paredzams, ka visi rakstveida pierādījumi un dokumenti, kas tiek iesniegti pēc lietas saņemšanas tiesā, ir izsniedzami dalībniekiem, kā arī ir paredzams saprātīgs laiks, lai ar tiem iepazītos.

Kopumā autors uzskata, ka, Kriminālprocesa likuma 449. pantā paredzot nosacījumu, ka rakstveida pierādījumus un citus dokumentus tiesa pārbauda tiesas sēdē tikai tad, ja persona, kura īsteno aizstāvību, prokurors un cietušais vai viņa pārstāvis pieteicis šādu lūgumu, tiktu loģiski turpināta tendence kriminālprocesā ierobežot tiešuma un mutiskuma principu, lai nodrošinātu saprātīgu iztiesāšanas termiņu ievērošanu. Šāds ierobežojums būtu atbilstošs gan Latvijai saistošām starptautiskām tiesību normām, gan jau Kriminālprocesa likumā paredzētiem tiešuma un mutiskuma ierobežojumiem, un tas atstātu pozitīvu iespaidu arī uz tiesas spriešanas kvalitāti, veicinot koncentrācijas principa ievērošanu. Šāda norma ir atbilstoša arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos paustajām atziņām un līdzīgā formā tādas pastāv arī citu Eiropas valstu kriminālprocesuālajos regulējumos, piemēram, Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 249. pantā,¹⁰⁰ kā arī Polijas Kriminālprocesa kodeksa 394. pantā.¹⁰¹

3.2. Iespējamie ierobežojumi attiecībā uz tiešumu un mutiskumu liecību sniegšanā atsevišķām liecinošo personu grupām

Liecināšana tiesā lieciniekam un it īpaši cietušajam var būt visai nepatīkama un traumatiska pieredze, jo liek personai atkārtoti savā apziņā izdzīvot notikumus, ko tā pieredzēja noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā. Valda uzskats, ka liecības sniegšana tiesas sēdē ir nepatīkama pieredze lielākajai daļai liecinošo personu, bet īpaši traumatiska var būt personām, kuras cietušas no fiziskas un seksuālas vardarbības, nepilngadīgajiem un personām, kas bieži cieš no dažāda veida diskriminācijas, piemēram, etniskās piederības, seksuālās orientācijas vai invaliditātes dēļ.¹⁰² Šādām īpaši „ievainojamām” liecinošu personu grupām parasti ir vislielākā vēlme un nepieciešamība pēc noteikta veida atbalsta un iespējamām procesuāliem atvieglojumiem, tomēr vienlaicīgi tās visretāk uz šādu nepieciešamību norāda. Līdz ar to šāda veida liecinošās personas visticamāk var tikt atkārtoti

¹⁰⁰ The German Code Of Criminal Procedure. StPO. Pieejams:

<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

¹⁰¹ Code Of Criminal Procedure of Poland. Pieejams:

<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

¹⁰² Gudjonsson G.H., Heaton-Armstrong A., Shepherd E., Wolchover D. Witness Testimony.

Psychological, Investigative and Evidential Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 364.

viktimizētas krimināllietas iztiesāšanas laikā tieši pamatojoties uz to pienākumu liecināt tiesas sēdē.¹⁰³

Šajos gadījumos ir jāvērtē, cik lielā mērā liecinošās personas garīgās un emocionālās labklājības apdraudējums aizskar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 3. pantā noteikto cietsirdīgas un pazemojošas attieksmes aizliegumu un 8. pantā noteikto tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse liecina, ka šādos gadījumos krimināllietas iztiesāšanas laikā ir jāņem vērā liecinieku un cietušo intereses un tiesības privāto dzīvi un to aizsardzībai ir pieļaujami arī pasākumi, kas ierobežo tiešumu un mutiskumu lietas iztiesāšanā.¹⁰⁴ Tiesa ir norādījusi, ka, lai arī Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 6. pants tieši nepieprasa liecinieku un cietušo interešu aizsardzību, to personiskās tiesības un intereses, ko nodrošina šī konvencija, var būt apdraudētas, tādēļ valstīm būtu jāveido kriminālprocesuālās tiesības tā, lai nepieļautu neattaisnotu un nesamērīgu šo tiesību aizskaršanu. Principi, kas nosaka tiesības uz taisnīgu tiesu, tādējādi pieprasa, lai attiecīgos gadījumos apsūdzētā tiesības (tajā skaitā uz tiešu un mutisku lietas skatīšanu tiesā) būtu izsvērtas attiecībā pret liecinošo personu tiesībām.¹⁰⁵ Turklāt neapdomīga cietušo (un zināma mērā arī liecinieku) atkārtota viktimizācija kriminālprocesa laikā, ko faktiski īsteno valsts, uzliekot personai noteiktus procesuālos pienākumus, ne tikai aizskar šo personu cilvēktiesības, bet neizbēgami arī samazina uzticēšanos valsts tiesiskajai sistēmai.¹⁰⁶

Pastāvot šādiem priekšnoteikumiem, valstij būtu jāveido noteikts regulējums attiecībā uz to, kuri cietušie un liecinieki uzskatāmi par īpaši ievainojamiem un jāizstrādā noteikta kārtība, kā aizsargāt šo personu tiesības kriminālprocesa iztiesāšanas laikā. Lai arī Latvijas tiesību normās un Latvijai saistošās starptautiskajās tiesību normās ir noteiktas personu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un cietsirdīgas un pazemojošas attieksmes aizliegums, Kriminālprocesa likumā ir maz normu, kas nodrošinātu šo fundamentālo cilvēktiesību pilnvērtīgu nodrošināšanu attiecībā uz personām, kuras liecina tiesā.

Regulējums par personām, kuru tiesības būtu īpaši aizsargājamas kriminālprocesa gaitā, ir piedzīvojis būtisku papildinājumu pavisam nesen, kad Kriminālprocesa likumā tika iekļauts

¹⁰³ Gudjonsson G.H., Heaton-Armstrong A., Shepherd E., Wolchover D. Witness Testimony. Psychological, Investigative and Evidential Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 369.

¹⁰⁴ Guide on Article 6: Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2014, p. 49.-50. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

¹⁰⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 20524/92 Doorson v. The Netherlands. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57972#{"itemid":\["001-57972"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57972#{) [aplūkots 2016. gada 7. maijā]

¹⁰⁶ Gudjonsson G.H., Heaton-Armstrong A., Shepherd E., Wolchover D. Witness Testimony. Psychological, Investigative and Evidential Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 379.

96.¹ pants, ar kuru ieviests īpaši aizsargājamā cietušā jēdziens. Šādi cietušie ir: 1) nepilngadīgais; 2) persona, kura garīga rakstura vai cita veselības traucējuma dēļ pati nespēj izmantot savas procesuālās tiesības; 3) persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, vai no cilvēku tirdzniecības; 4) persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu un ko izdarījis cietušā tuvinieks, bijušais laulātais vai persona, ar kuru cietušais ir bijis nereģistrētās laulāto attiecībās; 5) persona, kurai noziedzīga nodarījuma rezultātā, iespējams, radīti smagi miesas bojājumi vai psihiski traucējumi; 6) persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas, iespējams, veikts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ, kā arī personas, kas par īpaši aizsargājamiem cietušajiem atzītas ar procesa virzītāja lēmumu, jo noziedzīga nodarījuma rezultātā radītā kaitējuma dēļ ir īpaši ievainojams un nav pasargāts no atkārtota apdraudējuma, iebiedēšanas vai atbaidības.¹⁰⁷ Šis īpaši aizsargājamo cietušo uzskaitījums ir visai plašs, un tas ir līdzīgs, piemēram, Apvienotās Karalistes tiesību normās norādītajam¹⁰⁸, tomēr būtiska atšķirība ir tā, ka Kriminālprocesa likuma 96.¹ pants attiecas tikai uz cietušajiem, un likumā nav līdzīga regulējuma attiecībā uz liecinošām personām, kurām nav šāds procesuālais statuss, tostarp personu, kam ar noziedzīgo nodarījumu nodarīts kaitējums, bet kas dažādu apstākļu dēļ nevēlas iegūt cietušā statusu. Tas nešķiet īsti pareizi, jo psihiski traumatiska pieredze attiecībā uz noziedzīgu nodarījumu var būt arī personām, kuras, lai arī nav tieši cietušas no noziedzīgā nodarījuma, tomēr ir to redzējušas vai citādi pieredzējušas. Salīdzinājumam, jau minētās Apvienotās Karalistes normas, kas kopumā aptver līdzīgus gadījumus, paredz īpaši ievainojama liecinieka statusu arī personām, kurām nav nodarīts tiešs kaitējums ar attiecīgo noziedzīgo nodarījumu.

Pašreizējais regulējums attiecībā uz tiešuma un mutiskuma ierobežojumiem gadījumos, kad liecina kāda sevišķi ievainojama persona, Kriminālprocesa likumā faktiski aprobežojas ar 152. un 153. panta noteikumiem, kas noteiktos gadījumos paredz nepilngadīgā pratināšanu tikai ar tiesas lēmumu, ja psihologs atzīst, ka atkārtota pratināšana var kaitēt šīs personas psihei, kā arī paredz iespēju noteiktos gadījumos nepilngadīgā pratināšanu veikt ar psihologa starpniecību. Jāatzīst, ka šāds regulējums ir pārāk šaurs un nenodrošina pilnīgu liecinošo personu cilvēktiesību aizsardzību, pirmkārt, tādēļ, ka attiecas uz ļoti ierobežotu liecinošo personu loku, un, otrkārt, tādēļ ka paredzētais personu interešu aizsardzības metožu loks ir pavisam neliels.

¹⁰⁷ Kriminālprocesa likums: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820#p449&pd=1> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

¹⁰⁸ Gudjonsson G.H., Heaton-Armstrong A., Shepherd E., Wolchover D. Witness Testimony. Psychological, Investigative and Evidential Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 370.

Attiecībā uz to personu loku, kurām būtu piemērojama sevišķa liecību sniegšanas kārtība, kas pieļauj tiešuma un mutiskuma ierobežošanu tiesas sēdē, jāmin, ka šādas kārtības mērķis ir personas cilvēktiesību aizsardzība un tas nevarētu attiekties tikai uz nepilngadīgajiem vai mazgadīgajiem noteiktos apstākļos. Uz to, ka sevišķi ievainojamas personas ir ne tikai nepilngadīgie, bet arī personas dažādos citos īpašos apstākļos, norāda Kriminālprocesa likuma 96.¹ pants (gan attiecībā tikai uz cietušajiem) un arī jau minētā citu valstu prakse. Piemēram, teorētiskajā literatūrā ir aprakstīts gadījums Anglijā, kurā tiesības neliecināt tiesa sēdē ir piešķirtas pilngadīgam vīrietim, kurš ir cietis no bruņotas laupīšanas, kas ir šim cilvēkam radījis psiholoģisku traumu, kuras rezultātā liecināšana tiesā rada nesamērīgu emocionālo pārdzīvojumu, kas var radīt arī veselības problēmas.¹⁰⁹ Tātad acīmredzami liecināšana tiesas sēdē var radīt traumatisku pieredzi un aizskart cilvēktiesības arī tādām personām, kurām pašreiz Kriminālprocesa likumā nav paredzētas iespējas izmantot tiešumu un mutiskumu ierobežojošus līdzekļus attiecībā uz liecināšanu tiesā savu interešu aizsardzībai. Patiesi nav īsti saprotams, kādēļ pie mūsdienu izpratnes par cilvēku psihisko īpašību dažādību, vēl joprojām valda uzskats, ka no traumatiskas pieredzes, ko var radīt liecināšana tiesas sēdē, ir sargājami tikai mazgadīgie vai nepilngadīgie noteiktos apstākļos. Visu sabiedrības locekļu intereses ir vērtējamas kā vienlīdzīgas, neatkarīgi no to vecuma, tātad, ja liecināšana tiesā, var atstāt būtisku iespaidu uz personas psihisko labklājību, šīs personas vecumam nevajadzētu būt šķērslim nodrošināt tai iespējas izmantot tiešumu un mutiskumu ierobežojošus līdzekļus savu interešu aizsardzībai.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē ir noteikts, ka gadījumos, kad var tikt aizskartas liecinošo personu Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijā noteiktās tiesības, iztiesāšanas tiešums un mutiskums var tikt ierobežots pat tādā mērā, ka apsūdzētajam un tā pārstāvim netiek dota iespēja tieši un mutiski pārbaudīt liecinošās personas liecību.¹¹⁰ Šai atziņai atbilstoša prakse ir sastopama, piemēram, Vācijā (Kriminālprocesa kodeksa 247. pants)¹¹¹, Polijā (Kriminālprocesa kodeksa 390. pants)¹¹² un Norvēģijā (Kriminālprocesa

¹⁰⁹ Gudjonsson G.H., Heaton-Armstrong A., Shepherd E., Wolchover D. Witness Testimony. Psychological, Investigative and Evidential Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 373.

¹¹⁰ Guide on Article 6: Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2014, p. 49.-50. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

¹¹¹ The German Code Of Criminal Procedure. StPO. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

¹¹² Code Of Criminal Procedure of Poland. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

likuma 284. pants)¹¹³, kur paredzēts, ka tiesā nopratinot īpaši ievainojamas liecinošās personas, iespējams uz liecību sniegšanas laiku no tiesas sēžu zāles izvest apsūdzēto. Šāds ierobežojums pamatojams ar to, ka tieši apsūdzētais, kā iespējamais noziedzīgā nodarījuma izdarītājs var radīt liecinošajai personai vislielāko emocionālo satricinājumu, jo vistiešāk atgādina par notikušo noziedzīgo nodarījumu. Šāds regulējums garantē liecinošo personu specifisko vajadzību un interešu ievērošanu katrā konkrētajā situācijā.¹¹⁴

Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 281. pantā un 284. pantā, bija paredzēts līdzīgs regulējums, kas pieļāva nepilngadīgu liecinieku un pēc tiesas ieskata arī citu liecinošo personu liecību sniegšanas gadījumā, to darīt tiesājamā prombūtnē.¹¹⁵ Tomēr jāņem vērā, ka šis regulējums bija vērsts uz objektīvāku patiesības noskaidrošanu, nevis cilvēktiesību ievērošanu, uzskatot, ka tiesājamā klātbūtne varētu ietekmēt liecinošās personas liecības patiesīgumu. Attiecīgi regulējumā bija paredzēts, ka pēc liecību sniegšanas tiesājamam tiek dota iespēja personīgi uzdot jautājumus liecinošajai personai, un šādā gadījumā, protams, risks apdraudēt personas garīgo un emocionālo labklājību saglabājas tikpat augsts, jo personai tāpat ir tieši jākonfrontē iespējamais noziedzīgā nodarījuma izdarītājs. Līdz ar to uzskatāms, ka šāds regulējums ir nepilnīgs, jo vērā ņem tikai patiesības noskaidrošanas intereses, nevis liecinošo personu aizsardzību no to būtisku interešu aizskāruma.

Tomēr iepriekš minētajos Latvijas Kriminālprocesa kodeksa pantos minētā patiesības noskaidrošana ir vērtējams kā papildu ieguvums no iespējas ierobežot tiešumu un mutiskumu un veikt liecības sniegšanu apsūdzētā prombūtnē. Apsūdzētā klātbūtne īpaši ievainojamas liecinošās personas liecības sniegšanas laikā neapšaubāmi rada šai personai emocionālu diskomfortu un var ietekmēt tās spēju loģiski un secīgi aprakstīt notikumus, kuros apsūdzētais bijis iesaistīts. It īpaši tas attiecas uz gadījumiem, kad apsūdzētais var uzdot liecinošajai personai tiešus jautājumus. Teorētiskajā literatūrā, norādīts, ka liecinošās personas pratināšana „jautājumu krustugunīs”, kas nav izdarīta mierīgā un korektā formā (un jāņem vērā, ka psihiski traumēta liecinošā persona visticamāk nav mierīga apsūdzēta klātbūtnē) var samulsināt un dezorientēt nopratināmās personas un izkropļot viņu liecības.¹¹⁶ Tāpat attiecībā uz nepilngadīgajiem, ņemams vērā, ka atrašanās šādā satraucošā situācijā var ietekmēt to spēju atcerēties noteiktus apstākļus, kā arī tā palielina iespēju nepilngadīgo uzvedināt uz

¹¹³ The Criminal Procedure Act of Norway. Pieejams:

<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

¹¹⁴ Zīle J. Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 14. lpp.

¹¹⁵ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

¹¹⁶ Strogovičs M.S. Kriminālprocess. Mācības grāmata juridiskiem institūtiem un fakultātēm. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949, 203. lpp.

noteikta viedokļa paušanu, kas var neatbilst objektīvajai patiesībai.¹¹⁷ Turklāt Anglijā veiktā aptaujā, kurā aptaujātas 569 liecinošās personas, kas izmantojušas tiešumu un mutiskumu ierobežojošus līdzekļus liecināšanai tiesas sēdē, lai aizsargātu savas tiesības uz privāto dzīvi un izvairītos no iespējamās pazemojošas vai psihiski traumējošas attieksmes, 33 procenti šo personu apgalvoja, ka būtu atteikušies tiesā liecināt vispār, ja nebūtu bijusi iespēja izmantot minētos līdzekļus.¹¹⁸ Tātad tiešuma un mutiskuma principa ierobežošana attiecībā uz sevišķi ievainojamu personu liecināšanu tiesas sēdē var uzlabot arī tiesas spēju noskaidrot patiesību, kas, protams, ir būtiski taisnīgas tiesas spriešanā.

Personu liecināšana tiesas sēdē apsūdzētā prombūtnē, nevis, piemēram, izmantojot tehniskos līdzekļus, vislabāk nodrošina, tiešu uztveri tiesai un tiesības uz aizstāvību, dodot iespēju aizstāvim tieši uzdot jautājumus. Vienlaicīgi, tā līdzsvaro apsūdzētā tiesības uz aizstāvību, tiešumu un mutiskumu ar liecinošās personas interesēm un cilvēktiesībām.

Ņemot vērā šajā apakšnodaļā apskatītos apstākļus, autors uzskata, ka uz visām Kriminālprocesa likuma 96.¹ pantā minētajām personu grupām (neatkarīgi no to procesuālā statusa) būtu attiecināmas iespējas, liecinot tiesas sēdē, izmantot tiešumu un mutiskumu ierobežojošus līdzekļus, kā obligātu šādu līdzekli noteikti nosakot iespēju personām sniegt liecības apsūdzētā prombūtnē un nodrošināt, ka apsūdzētā vietā liecības pārbaudi tiesa sēdē veic apsūdzētā aizstāvis, ja tāds ir. Šāds regulējums ir būtisks, jo saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi, piemērojot Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijā noteiktās tiesības uz taisnīgu tiesu, valstij ir jāņem vērā liecinošajām personām konvencijā noteiktās cilvēktiesības, kuras nedrīkstētu ierobežot, pat tad, ja to prasa apsūdzētajam piemītošās tiesības prasīt tiešu un mutisku liecinieka liecību pārbaudi tiesas sēdē.

¹¹⁷ Gudjonsson G.H., Heaton-Armstrong A., Shepherd E., Wolchover D. Witness Testimony. Psychological, Investigative and Evidential Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 177.

¹¹⁸ Kett M., Knepper P., Shoham S.G. International handbook of victimology. Boca Raton: CRC Press, 2010, p. 359.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autors izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Tiešuma un mutiskuma principa izpratni un piemērošanu Latvijas kriminālprocesā ietekmē dziļi iesakņojusies dogmatiska padomju tiesību izpratne par šo principu, kas kavē tā ierobežojumu attīstību.
2. Padomju tiesībām raksturīgais kategoriskais uzskats par tiešuma un mutiskuma principa neierobežojamību, kas daļēji pārmantots Latvijas kriminālprocesuālajās tiesībās, nav pilnībā atbilstošs Eiropas valstu kriminālprocesuālo tiesību un Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses tendencēm, saskaņā ar kurām tiešums un mutiskums ir ļoti būtiska iztiesāšanas sastāvdaļa, tomēr noteiktos gadījumos ir pieļaujama vai pat nepieciešama atkāpšanās no šī principa.
3. Visi Kriminālprocesa likuma grozījumi attiecībā uz tiešuma un mutiskuma principu, kas veikti kopš tā pieņemšanas, skaidri norāda uz tendenci šo principu arvien vairāk ierobežot, ar mērķi uzlabot iespējas veikt krimināllietu iztiesāšanu saprātīgā termiņā.
4. Lai turpinātu Kriminālprocesa likumā iesākto virzību uz iztiesāšanas saprātīgā termiņā nodrošināšanu, likuma 449. pantā būtu paredzams, ka rakstveida pierādījumus un dokumentus tiesas sēdē pārbauda tikai tad, ja persona, kura īsteno aizstāvību, prokurors un cietušais vai viņa pārstāvis pieteicis šādu lūgumu.
5. Autora rosinātās izmaiņas 449. pantā ir loģisks Kriminālprocesa likuma attīstības tendenču turpinājums, pēc būtības nerada lielāku aizskārumu tiešuma un mutiskuma principam, kā jau esošie ierobežojumi un ir atbilstošs Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas noteikumiem, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksei. Šādas izmaiņas palīdzētu nodrošināt krimināllietu iztiesāšanu saprātīgā termiņā.
6. Kriminālprocesa likuma normas, kas nosaka ierobežojumus tiešuma un mutiskuma principa piemērošanai attiecībā uz liecību sniegšanu tiesas sēdē, ir palikušas gandrīz nemainīgas kopš padomju kriminālprocesa tiesībām, un tajās nav ņemtas vērā liecinošo personu tiesības uz privātās dzīves neaizskārumu, kā arī nav ietverti aizsardzības mehānismi saistībā ar iespējamiem pazemojošas vai cietsirdīgas attieksmes aizlieguma pārkāpumiem.
7. Lai samazinātu liecību sniegšanas tiesas sēdē iespējami kaitīgo ietekmi uz liecinošo personu psihi, kas var radīt šo personu cilvēktiesību pārkāpumu, autors rosina Kriminālprocesa likuma 96.¹ panta pirmajā un otrajā daļā minētajām personām neatkarīgi no to procesuālā statusa nodrošināt iespēju izmantot tiešumu un mutiskumu

ierobežojošus līdzekļus, sniedzot liecības tiesā. Kā šādu līdzekļi autors piedāvā iespēju sniegt liecību tiesas sēdē apsūdzētā prombūtnē.

8. Autora piedāvātajiem ierobežojumiem attiecībā uz liecību sniegšanu tiesā varētu būt pozitīva ietekme arī uz patiesības noskaidrošanu tiesas sēdē.
9. Autora rosinātie tiešuma un mutiskuma principa ierobežojumi attiecībā uz liecību sniegšanu tiesas sēdē ir atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē paustajām atziņām par liecinošās personas interešu aizsardzības nozīmi kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā kā arī paredzēti citu Eiropas valstu kriminālprocesuālajās tiesībās.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Literatūra:

- 1) Alksnis V. Mūsu kriminālprocesu vajag vienkāršot. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1920.–1940. Rīga: TNA, 2003, 5. sēj.
- 2) Autoru kolektīvs B. Azāna vispārīgā redakcijā. Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1986.
- 3) Autoru kolektīvs D. A. Lēbera redakcijā. Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000.
- 4) Kamradziuss F. Kriminālprocesa likumi pēc 1926. gada izdevuma, ar vēlākiem pārgrozījumiem un papildinājumiem, izsludinātiem līdz 1934. gada 15. februārim, un Senāta paskaidrojumiem, kas doti laikmetā no 1919. gada līdz 1934. g. 15. februārim. Neoficiāls izdevums, 1934.
- 5) Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Sevišķā daļa. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne, 1973.
- 6) Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1980.
- 7) Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. Grāmata. Rīga: RaKa, 2000.
- 8) Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: RaKa, 2000.
- 9) Rusanovs E. Latvijas kriminālprocesa doktrīnas avotu meklējumos. Jurista Vārds, 2015. 6. janvāris, nr. 01. (853)
- 10) Skrastiņš J. Par mūsdienīgu kriminālprocesu Latvijā. Jurista Vārds, 2001. 20. marts, nr. 08. (201)
- 11) Strada-Rozenberga K. Iztiesāšanas nepārtrauktība kā krimināllietu iztiesāšanas vispārīgs noteikums – pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Grām.: Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015.
- 12) Strogovičs M.S. Kriminālprocess. Mācības grāmata juridiskiem institūtiem un fakultātēm. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949.
- 13) Zīle J. Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002.
- 14) Bohlander M. Principles of German Criminal Procedure. Oxford: Hart publishing, 2012.
- 15) Delmas-Marty M., Spencer J.R. European Criminal Procedures. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

- 16) Gudjonsson G.H., Heaton-Armstrong A., Shepherd E., Wolchover D. Witness Testimony. Psychological, Investigative and Evidential Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- 17) Guide on Article 6: Right to a fair trial (criminal limb). Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2014, p. 29. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 18) Hodgson J. French Criminal Justice. A comparative Account of the Investigation and Prosecution of Crime in France. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2005.
- 19) Kett M., Knepper P., Shoham S.G. International handbook of victimology. Boca Raton: CRC Press, 2010.

Normatīvie akti:

- 1) Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām: Starptautisks dokuments. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/705> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 2) Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Starptautisks līgums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 3) Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 4) Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/64352-grozijumi-latvijas-kriminalprocesa-kodeksa> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 5) Kriminālprocesa likums: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820#p449&pd=1> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 6) Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/190010-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 7) Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/249047-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 8) Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LR likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/269816-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

- 9) Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādnes 2009.–2015. gadam: Ministru Kabineta 2009. gada 7. oktobra rīkojums. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3195> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 10) Latvijas padomju sociālistiskās republikas kriminālprocesa kodekss. Rīga: Avots, 1985.
- 11) The German Code Of Criminal Procedure. StPO. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā].
- 12) Criminal – procedural code of the Russian Federation. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 13) The Criminal Procedure Act of Norway. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 14) Swiss criminal procedure code. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 15) Code of criminal procedure of Poland. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 16) Code Of Criminal Procedure of Estonia. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

Judikatūra:

- 1) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 10862/84 Schenk v. Switzerland. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57572#{\"itemid\":\[\"001-57572\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57572#{\) [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 2) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 20524/92 Doorson v. The Netherlands. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57972#{\"itemid\":\[\"001-57972\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57972#{\) [aplūkots 2016. gada 7. maijā]
- 3) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93 Van Mechelen and Others v. The Netherlands. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58030#{\"itemid\":\[\"001-58030\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58030#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]

- 4) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 47986/99 Gossa v. Poland. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78870#{\"itemid\":\[\"001-78870\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78870#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 5) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 73053/01 Jussila v. Finland. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78135#{\"itemid\":\[\"001-78135\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78135#{\) [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 6) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 73819/01 Estriks v. Latvia. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/5pants-tiesibas-uz-brivibu-un-drosibu/5panta-3punkts-apcietinajuma-ilgums/> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 7) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 67275/01 Čistjakovs v. Latvia. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/5pants-tiesibas-uz-brivibu-un-drosibu/5panta-3punkts-apcietinajuma-ilgums/> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 8) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 37467/04 Jurijs Dmitrijevs v. Latvia. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 9) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 45476/04 Sorokins and Sorokina v. Latvia. Pieejams: <https://tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spriedumi-un-nolemumi> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 10) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 26766/05, 22228/06 Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-108072#{\"itemid\":\[\"001-108072\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-108072#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 11) Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 26101/07 Hümmer v. Germany. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112280#{\"itemid\":\[\"001-112280\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112280#{\) [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 12) Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2009. gada 16. jūnija lēmums lietā SKK-330. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminalprocesa-likums/#42> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 13) Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 9. jūnija lēmums lietā SKK-198. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminalprocesa-likums/#42> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]

- 14) Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 11. novembra lēmums lietā SKK-480. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedumi un lēmumi 2011. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 302. lpp.
- 15) Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 26. aprīļa lēmums lietā SKK-J-170. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminalprocesa-likums/#42> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 16) Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 10. maija lēmums lietā SKK-132. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-likuma-normam-ar-tezem/kriminalprocesa-likums/#42> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]
- 17) Action reports of the Government of the Republic of Latvia. Pieejami: <http://www.coe.int/en/web/execution/submissions-latvia> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 18) Action report of the Government of the Republic of Latvia on the execution of the judgment of the European Court of Human Rights in the case Jurijs Dmitrijevs v. Latvia. Pieejams: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804a9974> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 19) Action report of the Government of the Republic of Latvia on the execution of the judgment of the European Court of Human Rights in the case Sorokins and Sorokina v. Latvia. Pieejams: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168063d465> [aplūkots 2016. gada 5. maijā]
- 20) Latvijas Republikas Saeimas Juridiskās komisijas 2014. gada 30. septembra sēdes protokols Nr. 294. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/D363389A33316778C2257D5E004C54C4?OpenDocument&prevCat=11|Juridisk%C4%81%20komisija> [aplūkots 2016. gada 7. maijā]
- 21) Informatīvs ziņojums par tiesu iekārtās attīstības pamatnostādņēm 2009-2015 iekļauto pasākumu īstenošanu. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3195> [aplūkots 2016. gada 3. maijā]